

17.834

100

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

MODERN KÖNYVTÁR SZERKESZTI GÖMÖRI JENŐ

NAGY EMBEREK I.

ROMAIN ROLLAND
BEETHOVEN ÉLETE

MIKES LAJOS FORDÍTÁSA

40 FILLÉR

100. SZÁM

BUDAPEST KIADJA*
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS
NYOMDAI R. T.

A MODERN KÖNYVTÁR CÉLJAI ÉS PROGRAMMJA.

A Modern Könyvtár célja: A modern magyar irodalom és a világirodalom kiváló irodalmi, művészeti és tudományos alkotásainak megismertetése és népszerűsítése.

A Modern Könyvtár célja: Új kultúra megteremtése Magyarországon, különösen azok között, akik a mai gazdasági viszonyok áldatlan, de természetes következményeképp, nem részesülhetnek a kultúra ezerféle gyönyöreiben.

A Modern Könyvtár célja: A magyar íróknak, általában a magyar irodalomnak a külföldön való megismertetése és elismertetése. E végből a Modern Könyvtárban — egyelőre csak német nyelven — megjelennek a német könyvpiac részére a legkitünőbb magyar írók és költők művei, művészi fordításokban.

A Modern Könyvtár munkatársai: Az újabb magyar irodalom legkiválóbb munkásai, kik részben saját alkotásaik legjavával szerepelnek a Modern Könyvtárban, részben a legnagyobb idegen írók alkotásait interpretálják magyar nyelven a legigazibb művészettel.

A Modern Könyvtár programja: Mindezt, ami ma Magyarország és a világ irodalmában, művészetében s tudományában érték, tekintet nélkül arra, hogy új, avagy régi formában jelentkezik-e, közönségünkkel megismertetni; frissen s változatos és artistikusan elgondolt elrendezéssel; állandóan föntartani az érintkezést a szellemi élet minden terrénjának magyar és külföldi képviselői, elsősorban representative man-jei és a mi közönségünk között, és a kapcsokat tudatos irányítással mind szorosabbra fonni; az irodalmi, művészeti és tudományos nevelődés és tökéletesedés útjait egyengetni; egy-egy új, addig ismeretlen szellem értékes termékeit fölfedni a közönség előtt: ez ime a Modern Könyvtár jövőendő programja. Ebbe a láncba pedig még egy hatalmas láncszemet fogunk illeszteni: meg fogjuk ismertetni a nagy német olvasóközönséggel a magyar irodalom és költészet értékeinek legbecsesebbjeit s legjellegzetesebbjeit.

NAGY EMBEREK I.

ROMAIN ROLLAND BEETHOVEN ÉLETE

MIKES LAJOS FORDÍTÁSA

A MODERN KÖNYVTÁR 100-IK SZÁMA

MODERN KÖNYVTÁR
SZERKESZTI GÖMÖRI JENŐ

100. SZÁM

BUDAPEST

ATHENAEUM IROD. ÉS NYOMD. RÉSZVÉNYTÁRS. KIADÁSA

Handwritten: Hungy. 3487

Woltuen, wo man kann,
Freiheit über alles lieben,
Wahrheit nie, auch sogar am
Throne nicht verleugnen

(BEETHOVEN)

(Emléklap : 1792).

Tegyük jót, ahol tehetünk,
Szeressük mindennél jobban a szabadságot
Az igazságot ne tagadjuk meg soha,
Még a trón előtt sem.

A Modern Könyvtár-ban eddig megjelent zenei tárgyú
számok: Reinitz Béla: Dalok Ady Endre Verseire. (Uj Dal-
sorozat.) (Magyar Dalköltők I.) 31—32—33. szám. Csáth Géza:
Zeneszerző portrék. (Benne foglaltatik Beethoven portréja is.)

74. szám.

A fordító minden jogot fentart magának

A Modern Könyvtár 1910. június havában indult meg

A Modern Könyvtár jelen 100-ik száma 1911. december
havában jelent meg

A MODERN KÖNYVTÁR SZERKESZTŐSÉGE :
VII. KER., RÁKOCZI-ÚT 54. (ATHENAEUM)

TELEFON : 64—02

Handwritten: 17. 834 / 100

Red stamp: M. N. MUSEUM KÖNYVTÁR
II. Magyar Művelődési Központ

Handwritten: 12 10

Alacsony volt és zömök, erős nyaku, atléta termetű. Széles arca téglavörös, csak élete vége felé lett sárgás és beteges színű, főként telente, mikor falak között élt, távol a mezőktől. Hatalmas homloka csupa dudor. Koromfekete, rendkívül sűrű haja, mintha fésű sohasem járt volna benne, tüskésen meredezett, »Medúza kigyóiként«.¹ Szemének csodás erejű tüze lebüvölt mindenkit, aki látta; de a legtöbb ember tévedt a színében. Mikor vad fénynyel kilobogott a barna és tragikus arcból, általában feketének látták; pedig nem fekete volt, hanem kékes szürke.² Bár apró és mélyen fekvő szem volt, a szenvedély vagy a harag pillanatában hirtelen tágra nyílt és forgott, bámulatos igazsággal tükröztetve minden gondolatát.³ Gyakran az ég felé fordult mélabus tekintettel. Az orra rövid, szögletes, széles volt, oroszlánéra emlékeztető. Finom szájának alsó ajka fel-felhajlott a felsőre. Félelmetes állkapcsaival diót törhetett volna. Egy mély gödör az állán, jobb felől, furamód aránytalanná tette az arcát. »A mosolya kedves volt, — írja Moscheles, — és arckifejezése, társalgás közben, gyakran volt nyájas és bátorító. De a nevetése kellemetlen, heves és torz

¹ J. Russel, 1822. — Czerny Károly, aki gyermekkorában, 1801-ben látta őt, több napos szakállal és vad sörénynyel, rövid kabátban és kecskebőr pantallóban, azt hitte, hogy Robinson Crusoéval találkozott.

² Kloeber festő jegyzete, aki 1818 felé lefestette.

³ „Szép, beszédes szeme, — mondja W.-C. Müller orvos, — hol bájos és gyöngéd, hol réveteg, fenyegető és rettenetes.“ (1820.)

volt, egyébként rövid, — mint ahogy az nevet, aki nem szokta meg az örömet. Rendesen búskomor volt, »gyógyíthatatlanul szomorú«. Rellstab, 1825-ben, azt mondja, alig bírja visszafojtani könnyeit, mikor látja »szelid tekintetét és a bennök tükröződő megkapó fájdalmat.« Braun von Braunthal, egy évvel később, egy sörházban találkozik vele: az egyik sarokban ül, hosszú pipából pöfékel és szemét lehunyja, mint a hogy egyre gyakrabban megtette, halála felé közeledve. Egyik barátja megszólítja. Szomorúan mosolyog, kihúz a zsebéből egy kis társalgó noteszt; és rikácsolva, mint a süketek nem ritkán, azt mondja neki, írja le, mit kíván tőle... Az arca át-szellemült, a mikor hirtelen ihlet szállta meg, váratlanul, nem egyszer az utcán is, megdöbbsentve a járókelőket, vagy amikor meglepték őt a zongora mellett. »Arcának izmai kiduzzadtak, erei kidagadtak; vad szeme még félelmetesebb lett; a szája remegett; mintha az a varázsló lett volna, akit a felidézett démonok legyőztek.« Shakespearei⁴ alak volt; Julius Benedict szerint: »Lear király«.

* * *

Ludwig van Beethoven 1770. december 16.-án született, Bonnban, Köln mellett, egy szegényes háznak nyomorult padlásszobájában. Flamand⁵ eredetű volt. Atyja

⁴ Kloeber szerint: »Ossziáni.« Ezeket a részleteket mind Beethoven barátainak vagy utasoknak jegyzeteiből merítettem, akik látták őt, — Czerny, Moscheles, Kloeber, Daniel Amadeus, Atterbohm, W.-C. Müller, J. Russel, Julius Benedict, Rochlitz, stb.

⁵ Nagyatya, szintén Lajos, a család legnevezetesebb tagja, akihez Beethoven leginkább hasonlított, Antwerpenben született, és csak husz esztendő s kora körül telepedett meg Bonnban, ahol a választófejedelem udvari karnagya lett. — Erről nem szabad megfeledkeznünk, ha meg akarjuk érteni Beethoven természetének heves függetlenségét és jellemének sok vonását, amely egyáltalában nem németes.

értelmetlen, iszákos tenorista, anyja cseléd volt, egy szakács leánya, és első férjének, egy komornyiknak, özvegye.

Gyermekkorá rideg volt, hijával annak a családi gyöngédségnek, amely a boldogabb Mozartot környezte. Az élet, kezdettől fogva, szomorú és brutális küzdelempépen tárult elébe. Atyja ki akarta zsákmányolni fia zenei képességeit, akit mint csodaszülöttet mutogatott. Négy éves korában órák hosszára odakényszerítette clavecinje elé, vagy becsukta a szobába egy hegedűvel, és halálra kinozta munkával. Csaknem örökre megútáltatta vele a művészetet. Erőszakkal kellett Beethovent rákényszeríteni, hogy megtanulja a zenét. Ifjúságát elszomorították az anyagi gondok, a kenyérkereset gondja, a túlságos korán rászakadt feladatok. Tizenegy éves korában tagja volt a színházi zenekarnak; tizenhárom éves korában orgonista volt. 1787-ben elvesztette anyját, akit imádott. »Oly jó volt hozzám, oly méltó arra, hogy szeressem, a legjobb barátom! Oh! Ki volt boldogabb nálam, mikor kimondhattam ezt az édes nevet: anyám! — ő pedig hallhatta még!«⁶ Beethoven édes anyja sorvadásban halt meg; és Beethoven azt hitte, hogy ő is örökölte ezt a bajt. Állandóan szenvedett már; és bajához búskomorság járult, amely kegyetlenebb volt, mint maga a baj. Tizenhat esztendősen már családfő volt, s ő neki kellett gondoskodnia két öccse neveltetéséről. Az a szégyen érte, hogy neki kellett sürgetnie édes atyja nyugdíjazását, aki iszákosságában képtelen volt családja ügyeit intézni. A fiunak adták ki az apa nyugdíját, hogy ez el ne tékozolhassa. Ez a sok szomorúság mély nyomot hagyott benne. Mindazonáltal szerető támaszra lelt egy bonni családban, amely örökre drága maradt számára:

⁶ Dr. Schadehoz Augsburgba írt levél. (1787. szept. 15.)
(No 11: Beethoven levelei, II.)

a Breuning-családban. A bájos »Lorchen«, Breuning Eleonóra, két esztendővel fiatalabb volt nála. Beethoven zenére tanította, a lány pedig beavatta őt a költészetbe. Gyermekkori társa volt; és talán gyöngéd érzés is egymáshoz kapcsolta őket. Eleonóra később Wegeler doktor felesége lett, aki egyik legjobb barátja volt Beethovennek; és éltük fogytáig zavartalan volt köztük a barátság, mint Wegeler és Eleonóra méltó és gyöngéd levelei bizonyítják, valamint a hű öreg barát (alter treuer Freund) levelei az édes jó Wegelerhez (guter lieber Wegeler). Még megindítóbb lett ez a barátság, mikor mind a hárman megöregedtek, anélkül, hogy szívük ifjusága megdermedt volna.⁷

Bármily szomorú volt is Beethoven gyermekora, Beethoven mindig gyöngéd melankholiával emlékezett vissza rá és a helyekre, ahol gyermekéveit töltötte. Noha kénytelen volt távozni Bonnból és csaknem egész életét Bécsben élni, ebben a léha nagyvárosban és szomorú külvárosaiban, sohasem felejtette el a Rajna völgyét, és a nagy folyót, a fenségest és atyjait, unsern Vater Rhein, mint nevezni szokta, »a mi Rajna atyánkat«, amely valóban oly eleven, mintha emberi lény volna, hasonlatos egy óriási lélekhez, a melyben számtalan gondolat és erő tanyázik, s amely sehol sem szebb, sehol sem hatalmasabb és kedvesebb, mint a gyönyörű Bonnban, amelynek árnyas és virágos lejtőit dédelgető erőszakossággal fürdeti. Beethoven ott élte le élete husz első esztendejét; ott formálódtak ki serdülő szívének álmái, — a mezőkön, amelyek epedve úsznak a víz mentén, ködbe borult nyárfáikkal, a bokrokkal és fűzekkel, és a gyü-

⁷ Jóbarátra és vezetőre talált Beethoven a kiváló Christian-Gottlob Neefeben, mesterében is, akinek erkölcsi nemessége nem kevésbé hatott rá, mint művészi intelligenciájának ereje.

mölcsfákkal, amelyek a csendesen rohanó árba mártják gyökereiket, — és a part fölé hajló kíváncsi falvak, templomok, sőt temetők is, — míg a szemhatáron, a kéklő Hét Hegység viharos profilja rajzolódik az égre, túl-emelkedve a régi romvárak vézna és bizarr silhouettéjein. Ehhez a vidékhez örökre hűséges maradt a szive; utolsó percéig arról álmodozott, hogy újra meglátja, anélkül, hogy meglátta volna. »Hazám, az a szép ország, ahol megláttam a nap világát, mindig oly szépségesen ragyog szemeim előtt, mint a mikor elhagytam.«⁸

* * *

1792 novemberében Beethoven állandóan megtelepedett Bécsben, Németország zenei fővárosában.⁹ Kitért a forradalom, elmerüléssel fenyegetve egész Európát. Beethoven éppen akkor távozott Bonnból, mikor bevonult oda a háború. Utközben Bécs felé találkozott a hesseni csapatokkal, amelyek Franciaország ellen vonultak. 1796-ban és 1797-ben megzenésítette Friedberg harci dalait; egy búcsúéneket (*Abschiedsgesang*) és egy hazafias kórust (*Kriegslied: Ein grosses deutsches Volk sind wir*). De hiába akarta dicsőíteni a forradalom ellenségeit: a forradalom legyőzte a világot és legyőzte Beethovent is. 1798 óta, bárha Ausztria és Franciaország között feszült volt a viszony, Beethoven benső érintkezésbe lépett a franciákkal, a követséggel, Bernadotte tábornokkal, aki akkoriban érkezett Bécsbe. Ez időtájt kezdenek kiformá-

⁸ Wegelerhez, 1801 június 29. (Nohl, XIV.)

⁹ 1787 tavaszán is járt már ott rövid időre. Találkozott akkor Mozarttal, aki, úgy látszik, nem igen méltatta figyelmére.

Haydn, akivel Bonnban ismerkedett meg, 1790 decemberében, adott neki néhány leckét. Beethoven tanult Albrechtsbergertől és Salieritől is. Az előbbi megtanította az ellenpontozásra és a fugára; az utóbbi énekhangra írni.

lódni benne azok a köztársasági érzések, a melyeknek hatalmas kifejlődését látjuk élete további folyamán.

Az a rajz, amelyet Stainhauser ebben a korszakban készített róla, elég jó képet ad az akkori Beethoven-ról. Beethoven későbbi arcképeihez viszonyítva az ez a kép, ami Buonaparte Guérin-arcképe, ez a rideg arc, a melyet a nagyravágyás láza emészt, Napoleon többi képmásához képest. Beethoven fiatalabbnak látszik koránál, sovány, egyenes, feszes nyakú magas nyakravalójában, a tekintete gyanakvó és résen álló. Tudja, mit ér; hisz az erejében. 1796-ban ezt írja a jegyzőkönyvébe: »Bátorság! Minden testi gyarlóságom ellenére, géniuszom diadalmaskodni fog... Huszonöt esztendő! Ennyi telt el! ennyit éltem... Még ez évben ki kell bontakoznia az egész embernek.«¹⁰ Mme de Bernhard és Gelinck azt mondják, hogy nagyon gőgös, nyers és boszantó modorú, és nagyon vidékies kiejtéssel beszél. Csupán meghitt emberei tudják, milyen ritka jóságot rejt ez a gőgös esetlenség. Miközben beszámol Wegelernek minden sikeréről, az első gondolat, amely eszébe jut, a következő: »Látom például, hogy valamelyik barátom bajban van; ha az erszényem nem engedi meg, hogy nyomban segítségére legyek, le kell csak ülnöm a dolgozó asztalomhoz, és hamarosan kirántottam őt a bajból... Te tudod, milyen kedves dolog ez.«¹¹ És egypár sorral odébb ezt írja: »Akkor majd csak a szegények javára nyilatkozzék meg művészetem.« (Dann soll meine Kunst sich nur zum Besten der Armen zeigen.)

A fájdalom kopogott már az ajtaján; letelepedett lel-

¹⁰ Alig lépett még a nyilvánosság elé. Első zongorahangversenye 1795 március 30.-án volt Bécsben.

¹¹ Wegelernek, 1801. június 29. (Nohl, XIV.)

„Egyetlen barátomnak se legyen hija semmiben, amíg nekem van valamim“, írja Riesnek, 1801 táján. (Nohl, XIV.)

kében, hogy soha többé el ne távozzék. 1796 és 1800 között megkezdte pusztítását a süketiség.¹² Éjjel-nappal fülzúgása volt; és altesti bántalmak kinozták. Hallása fokozatosan gyöngült. Több esztendőn át nem vallotta meg senkinek, még legkedvesebb barátainak sem; kerülte az embereket, hogy gyarlóságát ne vegyék észre; megőrizte saját magának ezt a szörnyű titkot. De 1801-ben már nem titkolhatja el tovább; kétségbeesetten megvallja két barátjának: Wegeler doktornak és Amenda lelkésznek:

»Drága, jó, kedves Amendám... milyen gyakran kívánlak magam mellé! A te Beethovened nagyon boldogtalan. Tudd meg, hogy énem legnemesebb része, a hal-

¹² 1802-ből való Végre n d e l e t é -ben azt írja Beethoven, hogy baja hat esztendeje kezdődött, — tehát 1796-ban. — Itt említjük meg, hogy művei jegyzékében csak az op. 1. (három trió) való 1796 előtti időből. Az op. 2., a három első zongoraszónáta, 1796 márciusában jelent meg. Azt mondhatjuk tehát, hogy Beethoven egész munkássága a süket Beethovené.

Beethoven süketiségéről dr. Klotz-Forest irt egy cikket a *Chronique Médicale* 1905 május 15-iki számába. — A cikk szerzője azt hiszi, hogy a baj forrása öröklött általános beteges állapot (talán anyjának a sorvadása). 1796-ban az Eustachkürtők katarrhusát állapítja meg, amely 1799 táján közepes erejű fülgyulladásá alakult át. Ez, minthogy rosszul kezelték, krónikus katarrhális fülgyulladásá fajult. A süketiség nőttön-nőtt, de sohasem fejlődött teljessé. Beethoven inkább meghallotta a mély, mint a magas hangokat. Utolsó éveiben, azt mondják, egy fapálcikát használt, amelynek egyik végét zongorája szekrényébe dugta, másik végét pedig fogai közé vette. Komponálás közben élt ezzel a közvetítő eszközzel.

(Lásd ugyanerről a kérdésről: C. G. Kunn: *Wiener Medizinische Wochenschrift*, 1892 február.—március; — Willibald Nagel: *Die Musik*, 1902 március.)

A bonni Beethoven-muzeumban megőrizték azokat az akusztikai készülékeket, amelyeket 1814 táján Maelzel mechanikus szerkesztett Beethoven számára.

lásom, nagyon megromlott. Már akkoriban is, amikor együtt voltunk, észleltem a baj tüneteit, és eltitkoltam; de egyre jobban elhatalmasodott... Meggyógyulok-e vajjon? Természetesen reménykedem, de nem túlságosan; az efféle bajok a leggyógyíthatatlanabbak. Milyen szomorúan kell élnem, kerülnöm mindazt, amit szeretek, és mindazt, ami drága nekem, és ezt éppen a nyomorult, éppen az önző világban!... Szomorú lemondásba kell menekülnöm! Föltettem magamban kétségkívül, hogy túlteszem magam mind e bajokon; de hogyan lesz ez lehetséges számomra?¹³

És Wegelernek: »... Nyomoruságos életet élek. Két év óta kerülök minden társaságot, mert nem bírok beszélgetni az emberekkel: süket vagyok. Ha más pályán volnék, még csak megjárná; de az én pályámon rettentő ez a helyzet. Mit szólnának ehhez ellenségeim, akiknek száma nem csekély!... A színházban, egészen a zenekar mellé kell ülnöm, hogy megértsem a színészt. Nem hallom a hangszerek és az emberi szó magas hangjait sem, ha egy kissé távolabb ülök le... A halk beszédet alig hallok... a kiabálás pedig elviselhetetlen rám nézve... Nagyon gyakran megátkozom létemet... Plutarchos rávezetett a lemondásra. Dacolni akarok, ha egyáltalán lehetséges, dacolni a sorsommal; de vannak életemben pillanatok, mikor én vagyok Istennek a legnyomorultabb teremtese... Lemondás! milyen szomorú menedék! és mégis az egyedüli, amely megmarad számomra!«¹⁴

Ez a tragikus szomoruság fejeződik ki ennek a korszaknak néhány munkájában, a Szonáta pathétique-ben, op. 13. (1799) és főként a harmadik zongoraszonáta, op. 10. (1798) largójában. Az a különös, hogy nem üti rá bélyegét mindenre; hogy számos mű:

¹³ Nohl, Beethoven levelei, XIII.

¹⁴ Nohl, Beethoven levelei. XIV.

1800 1800

a vidám Septette (1880), a világos Első szimfónia (C. dur, 1880), még fiatalos gondtalanságot tükröztet. Bizonyos, hogy a léleknek időre van szüksége, amíg hozzászokik a fájdalomhoz. És az öröme is oly nagy szüksége van, hogy amikor hijával van az örömnek, saját maga megteremti. Mikor a jelen tulságosan kegyetlen, a lélek a múltba tér. A múlt boldog órái nem enyésznek el egy csapásra; ragyogásuk sokáig eltart, mikor rég el is tűntek már. Beethoven, aki egyedül és boldogtalanul élt Bécsben, szülőföldjének emlékeihez menekült; akkori érzésvilága teljesen ezekkel van eltelve. A Septette variációs Andantéja egy rajnai dal. A C-dur szimfónia szintén a Rajna műve, álmain mosolygó fiatal léleknek a költeménye. Derüs és epedő; kiérzik belőle a tetszés vágya és reménye. De egynémely passzusában, a bevezetésben, itt-ott a komor basszusok clair-obscurjében, a szeszélyes scherzo-ban, észrevesszük, mélyen megrendülve, ezen a fiatal arcon az eljövendő genie tekintetét. Botticelli Bambinójának szeme ez a Szent családokban, a kisdednek szeme, amelyben ott látjuk már a közelgő tragédiát.

Testi szenvedéseivel másnemű bajok is jártak. Wegeler azt mondja, hogy tudtával Beethoven sohasem volt oly szenvedély hijával, amely paroxizmusig nem fokozódott volna. Szerelmei, úgy látszik, mindig tökéletesen tiszta érzések voltak. Nincs is kapcsolat a szenvedély és a gyönyör között. A mód, ahogyan korunk a szenvedélyt és a gyönyört összezavarja, azt bizonyítja csak, hogy az emberek túlnyomó része nincs tisztában a szenvedéllyel, és hogy az igazi szenvedély rendkívül ritka. Beethovennek puritán hajlamu volt a lelke; a szabados beszélgetésektől és gondolatoktól borzadt; intranzigens módon gondolkozott a szerelem szentségéről. Azt mondják, Mozartnak nem bocsátotta meg, hogy géniejét a Don Juan-nal lealacso-

nyitotta. Schindler, aki benső barátja volt, azt állítja, hogy Beethoven „szüziess tartózkodással élte le életét, és soha sem volt oka rá, hogy szemrehányást tegyen önmagának valami gyöngeségért.” Az ilyen ember arra teremt, hogy a szerelem játékszere és áldozata legyen. Az is volt. Minduntalan örületes lángra lobbant, minduntalan boldogságról álmodozott, amely csakhamar csalódásnak bizonyult és keserű szenvedéssel járt. A szerelem és a gőgös felháborodás eme váltakozásában kell keresnünk Beethoven ihletének legtermékenyebb forrását, mindaddig, amíg természetének tüze buskomor lemondással nem enyhült.

1801-ben, szenvedélyének tárgya, amennyire megállapítható, Giulietta Guicciardi volt, akit halhatatlanná tett azzal, hogy neki ajánlotta világhíres *M o n d s c h e i n - s z o n á t á j á t*, op. 27. (1802). „Kellemesebben élek, írja Wegelernek, és többet érintkezem az emberekkel . . . Ezt a változást egy drága lány varázsának köszönhetem, aki szeret s a kit szeretek. Két esztendő óta ezek az első boldog pillanataim.”¹⁵

Sulyosan megfizetett értők. Ennek a szerelemnek következtében először is jobban érezte fogyatkozásának a nyomorúságát és élete bizonytalan anyagi körülményeit, amelyek lehetetlenné tették, hogy feleségül vegye azt, akit szeretett. Aztán meg Giulietta kacér, gyerekes, önző teremtes volt; kegyetlenül megkinozta Beethovent, és 1803 novemberében nőül ment Gallenberg grófhhoz.¹⁶ Az efféle

¹⁵ Wegelernek, 1801. december 16. (Nohl, XVIII.)

¹⁶ De azért nem átalotta később Beethoven egykori szerelmét kizsákmányolni férje javára. Beethoven támogatta Gallenberget. „Ellenségem volt: éppen ezért megtettem érdekében mindent, ami telt tőlem”, — írja Beethoven Schindlernek, egyik társalgó füzetében, 1821-ben. De annál jobban megvetette ezért Giuliettát. „Mikor Bécsbe érkezett, — írja Beethoven franciául, — fölkeresett és sirt előttem, de én megvetettem”.

szenvedélyek pusztítják a lelket; sőt romlással fenyegetik, mikor amugy is elgyöngítette már a betegség, mint Beethovennek a lelkét. Ez volt Beethoven életében az egyetlen mozzanat, amikor mintha már-már összeroppant volna. Kétségbeejtő válságot élt át, mint egy levele mutatja: a heiligenstadti végrendelet, a melyet testvéreire, Károlyhoz és Jánoshoz, intézett ezzel a megjegyzéssel: „Halálom után olvassátok és hajtsátok végre.“¹⁷ Lázongó és szivettépő fájdalomkiáltás ez. Nem olvashatjuk anélkül, hogy mélységes részvétet ne érezzünk. Akkor nagyon közel volt ahhoz, hogy véget vessen életének. Csak rendithetetlen erkölcsi érzése tartotta vissza.¹⁸

A gyógyulás minden reménye megszűnt. „Még az a büszke bátorság is odalett, amely a lelket tartotta bennem. Óh, Gondviselés, egy napot adj csak, az igazi örömnek csak egyetlen napját! Oly régóta nem hallottam már az igazi örömnek mélységes hangját. Mikor, óh, Istenem, mikor lesz részem benne megint? . . . Soha? — Nem, ez tulságosan kegyetlen sors volna!“

Ez valósággal a halálvergődés jajveszékelésének tetszik; és Beethoven mégis huszonöt esztendeig élt még ezután. Hatalmas természete nem nyugodhatott bele abba, hogy összeroppanjon a megpróbáltatás terhe alatt. „Testi erőm

¹⁷ 1802 október 6. (Nohl, XXVI.)

¹⁸ „Kössétek gyermekeitek lelkére az erényt: csak ez tehet boldoggá, nem a pénz. Tapasztalásból beszélek. Ez tartotta bennem is a lelket szomorúságomban; neki köszönhetem, épp úgy, mint művészetemnek, hogy nem öngyilkossággal fejeztem be életemet.“ És egy másik levelében, amelyet 1810 május 2-án írt Wegelernek: „Ha nem olvastam volna valahol, hogy az embernek nem szabad önként megválnia az élettől, amíg módjában van még jól cselekednie, akkor már régóta nem lennék többé — még pedig kétségtelenül saját elhatározásomból.“

nőttön-nőtt szellemi erőmmel... Ifjuságom, érzem, csak a kezdet volt. Minden nap közelebb juttat a célhoz, amelyet sejtek, anélkül, hogy meg tudnám határozni... Óh! ha ettől a bajtól szabadulnék, átölelném az egész világot!... Nincs nyugtom soha! Csak amikor elszunnyadok; és oly boldogtalan vagyok, hogy egyre több időt kell erre szánnom, mint valaha. Csak legalább félig szabadulnék a bajomtól: és akkor... Nem, nem fogom tűrni. Torkon ragadom a végzetet. Hiába akar megtörni; nem fog sikerelni neki. — Óh! Milyen szép ezerszer élni az életet!¹⁹

Ez a szerelem, ez a szenvedés, ez az akaraterő, a csüggedésnek és a gőgnek ez a váltakozása, ezek a belső tragédiák mind benne vannak az 1802. esztendő nagy műveiben: a Szonáta avec marche funèbre-ben, op. 26., a Szonata quasi una fantasia-ban, és a Mondschein-szonátá-ban, op. 27., a Második szonátá-ban, op. 31., amelynek drámai recitativói nagyszabású kétségbeesett monológoknak tetszenek; a C-moll hegedű-szonátá-ban, op. 30., amelyet Sándor cárnak ajánlt; a Kreutzernek ajánlt szonátá-ban, op. 47.; a Gellert szövegére szerzett hat hősi és szivigható vallásos dallamban, op. 48. A Második szimfóniában, amely 1803-ból való, leginkább visszatükröződik ifjonti szerelme; és érezzük, hogy akarata határozottan urrá lesz rajta. Ellenállhatatlan erő söpri el a szomorú gondolatokat. Az élet pezsgése hatja át a finale-t. Beethoven boldog akar lenni; nem akar beletörődni abba, hogy szerencsétlenségét gyógyíthatatlannak tekintse: gyógyulni akar, szeretni akar; túlrad benne a remény.²⁰

¹⁹ Wegelernek (Nohl, XVIII.)

²⁰ Hornemann miniatüreje, amely 1802-ből való. Beethoven, az akkori divatnak megfelelően, pofaszakállal, a la Titus hajjal, a byroni hős baljóslatu kifejezésével festi elénk; de egyttal a napoleoni akaraterőnek azzal a feszültséggel, amely nem enged soha.

E művek közül nem egyben meglepi az embert az induló és harci rithmus energiája és állhatatossága. Különösen érezhető ez a Második szimfónia allegro-jában és finale-jában, és még inkább a Sándor cárnak ajánlott szonáta első — felségesen hősi — tételében. A harcias hang, amely ezt a zenét jellemzi, eszünkbe juttatja azt a kort, amelyben keletkezett. A forradalom Bécsbe érkezett. Beethovent is hatalmába ejtette. „Szeretett beszélni, meghitt körben, — mondja Seyfried lovag, — a politikai eseményekről, amelyeket ritka intelligenciával, tiszta és világos szemmel ítelt meg.“ Minden rokonszenve a forradalmi eszmék felé ragadta. „Szerette a köztársasági elveket, — írja Schindler, az a barátja, aki legjobban ismerte élte utolsó korszakában. — A korlátlan szabadságnak és a nemzeti függetlenségnek hive volt... Azt akarta, hogy minden embernek legyen része az állam kormányzásában... Franciaország számára akarta az általános szavazati jogot; azt remélte, hogy Bonaparte meg is fogja valósítani, és megveti ekkép az emberi nem boldogságának alapjait.“ Római forradalmár létére, aki Plutarchosból táplálkozott, hősi köztársaságról álmodozott, amelyet a *Victoire* istene: az első konzul alapít meg; és egymásután megírja a Szimfonia héroïque: *Bonaparte*-t (1804)²¹, az *Empire* Illászát, valamint a C-moll szim-

²¹ Tudjuk, hogy az *Eroica* szimfóniát Napoleon számára és Napoleonról írta és az első kéziraton rajta is van még a cím: *Bonaparte*. Közben értesült Napoleon megkoronázásáról. Düh fogta el: „Hát ez is csak közönséges ember!“ — kiáltott fel; és felháborodásában összetépte az ajánlást és ezt a címet írta helyébe, amely bosszút áll és megindít egyszerre: „*Simfonia eroica... composta per festeggiare il sovvenire di un grand Uomo.*“ (Hősi szimfónia egy nagy ember emlékének ünneplésére.) Schindler meséli, hogy később enyhült egy kissé Napoleon iránt érzett megvetése; boldogtalan

főn a fináléját (1805—1808), a *Gloire* epopeáját. Az első, valóban forradalmi zene: a kor lelke újra él benne azzal az erővel és tisztasággal, amelylyel a nagy események a magányos nagy lelkekben lobognak, amelyeknek benyomásait nem gyöngíti a realitással való érintkezés. Beethoven alakját látjuk ebben a zenében, amint e hősi harcok viszánya beragyogja. Mindenütt ezek nyilatkoznak meg, talán tudtán kívül, e korszakának műveiben: a *Coriolánnyitány*-ban (1807), ahol viharok süvöltenek, a *Negyedik quartette*-ben, op. 18., amelynek első része annyira hasonlít ehhez a nyitányhoz; a *Szonáta appassionata*-ban, op. 57., (1804), amelyről Bismarck ezt mondta: „Ha ezt gyakran hallanám, mindig nagyon bátor volnék;”²²

embert látott benne, aki részvétre érdemes, Icarust, aki lezuhan az égből. Mikor értesült a Szent-Ilona szigeti katasztrófáról, 1821-ben, így szólt: „Tizenhét esztendővel ezelőtt megírtam már a zenét, amely ráillik erre a szomorú eseményre.” Szerette, ha elismerték, hogy Gyászindulójában benne volt már a hódító tragikus végének a megélése. — Nagyon valószínű, hogy az *Eroica*, és főként első tétele, Beethoven felfogása szerint, Bonapartenak holmi arcképféleje volt, bizonyos, hogy az eredetitől nagyon eltérő, de olyan, aminőnek Beethoven képzelte őt, és aminőnek akarta volna: a forradalom géniejének. Beethoven különben az *Eroica* fináléjában felhasználja újra egyik főfrázisát annak a partitúrának, amelyet régebben megírt már a par excellence forradalmi hősről, a szabadság istenéről: *Prometheus*-ról (1801).

²² Robert de Keudell, Németország egykori római nagykövete: *Bismarck és családja* (1901) című művében.

Robert de Keudell eljátszotta ezt a szonátát Bismarcknak, egy rossz zongorán, 1870 október 30-án, Versaillesban. Bismarck ezt mondta a mű utolsó tételéről: „Egy egész élet vívódása és zokogása benne van.” Jobban szerette Beethovent minden más zenésznél, és nem egyszer mondta: „Beethoven legjobban megfelel az idegeimnek.”

az Egmont zenéjében; sőt zongorahangversenyei közül is az Es-dur hangversenyben, op. 73. (1809), amelyben maga a virtuozitás is hősie, amelyben hadcsapatok járnak-kelnek.

Csodálkozhatunk-e ezen? Ha Beethoven nem is tudta, mikor az op. 26. szonáta Gyászindulóját írta egy hős halálára, hogy a hős, aki legméltóbb volt énekeire, az, aki Bonaparténál inkább megközelítette az Eroica mintaképét, Hoche, meghalt a Rajna mellett, amely fölé még ma is kimagaslik gyászemléke egy kis domb tetején Koblenz és Bonn között, — magában Bécsben, két ízben látta a diadalmas forradalmat. Ott vannak a francia tisztek, akik 1805 novemberében résztvesznek a Fidelio bemutatóján. Ott van Hulin tábornok, a Bastille győztese, aki Lobkowitznál telepszik meg, Beethoven barátja és pártfogója, az, akinek ajánlta az Eroicát és a C-moll szimfóniát. És 1809 május 10-én Napoleon Schönbrunnban hál meg.²³ Beethoven nemsokára meggyűlöli a francia

²³ Beethoven háza Bécs erődtései közelében volt, amelyeket Napoleon leromboltatott, miután a várost elfoglalta. „Milyen vad élet, mennyi rom körülöttem! — írja Beethoven a Breitkopf és Härtel kiadócégnek, 1809 június 26-án, — csupa dob, csupa trombita, mindenfajta nyomoruság!”

Ebből a korból ránk hagyta Beethovennek egy arcképét egy francia, aki Bécsben találkozott vele, 1809-ben: Trémont báró, az államtanács auditora. Festői leírását adja a rendetlenségnek, amelyet Beethoven lakásában látott. Filozófiáról, vallásról, politikáról beszélgettek egymással, „és főként Shakespeareról, a bálványképéről.” Beethovennek kedve lett volna elmenni Trémonttal Párisba, ahol, tudta, hogy a konzervatórium előadta már szimfóniáit, s ahol rajongó csodálói voltak. —

(Lásd a Mercure Musical 1906 május elsei számában Trémont báró: Une visite à Beethoven című cikkét: kiadta J. Chantavoine.)

hódítókat. De azért ő is érezte epopéájuknak a lázát; és aki nem érzi ezt éppen úgy, mint ő, az félig fogja csak megérteni ezt a zenét, amely csupa akció és császári diadalom.

Beethoven hirtelen félbeszakította a C-moll szimfóniát, hogy egyfolytában megírja, szokott vázlatgatásai nélkül, a Negyedik szimfóniát. Beköszöntött hozzá a boldogság; 1806 májusában eljegyezte magát Brunswick²⁴ Terézzel, aki régóta szerette őt — amióta, mint kislány, zongorázni tanult tőle, Beethoven bécsi tartózkodásának első idejében. Beethoven barátja volt Teréz fivérének, Ferenc grófnak. 1806-ban, vendégük volt Magyarországon, Martonvásáron, és ott szerették meg egymást. E boldog napok emlékét megőrizte Brunswick Teréz néhány följegyzésében.²⁵ „Egy vasárnap este, — így mondja, — ebéd után, a hold fényében, Beethoven a zongorához ült. Először végigcsuszította kezét a billentyűkön. Ferenc meg én ismertük már

²⁴ Helyesebben Brunsvik Teréz. Beethoven Bécsben ismerkedett meg Brunsvikékkal, 1796 és 1799 között. Giulietta Guicciardi unokatestvére volt Teréznek. Beethoven — úgy látszik — szerelmes volt egy ideig Teréz egyik nővérébe, Jozefinbe, is, aki Deym grófhhoz ment nőül, majd másodszor Stackelberg báróhoz. — A legfrissebb részleteket a Brunsvik-családra vonatkozóan Hevesy András egy cikkében találjuk: Beethoven et l'Immortelle Bien-aimée (Beethoven és a halhatatlan kedves; *Revue de Paris*, 1910, március 1. és 15.) Hevesy felhasználta tanulmányához Teréz kézírásban lévő emlékiratait és iratait, amiket Mártonvásáron őriznek, Magyarországon. Miután bizonyítja Beethoven meghitt viszonyát Brunsvikékkal, kétségbe vonja szerelmét Teréz iránt. De érvei, véleményem szerint, nem meggyőzőek; és más alkalommal foglalkozom még majd velők.

²⁵ Mariam Tenger: Beethoven's unsterbliche Geliebte (Beethoven halhatatlan szerelme), Bonn, 1890.

ezt. Ez volt nála rendszerint a praeludium. Azután megütött néhány akkordot a mély hangokon; és lassan, sejtelmes ünnepiességgel, eljátszotta Bach Sebestyénnek egy dalát:²⁶

„Ha nekem akarod adni a szived, előbb titokban add; és közös titkunkat ne sejttesse senkisésem.“ Anyám és a plébános elaludt, fivérem ünnepélyesen maga elé nézett; én pedig, a kit éneke és tekintete áthatott, a maga teljességében éreztem az életet. Másnap reggel találkoztunk a parkban. Így szólt hozzám: „Most egy operát írok. A főalak bennem van, előttem van, bárhol járok, bárhol kelek. Sohasem voltam még ilyen magasságban. Minden csupa fény, csupa tisztaság, csupa világosság. Mostanáig a tündérmesék gyermekéhez hasonlítottam, aki kavicsot gyűjt, és nem látja az útjában pompázó, ragyogó virágot...“ 1806 május havában jegyese lettem, egyedül forrón szeretett Ferenc fivéremnek a hozzájárulásával.“

A Negyedik szimfónia, amely ebben az esztendőben íródott, tiszta virágszál, amely megőrzi élete e legnagyobb napjainak az illatát. Méltán jegyezték meg róla, hogy „Beethoven arra törekedett akkor, hogy lehetőleg összeegyeztesse geniejét mindazzal, amit általában ismertek és szerettek az elődeitől ránkmaradt formákban“²⁷ Ugyanez a békülékeny szellem, amely szerelméből fakadt, hatott modorára és életmódjára is. Seyfried Ignác és Grillparzer azt mondják, hogy csupa munkakedv, eleven, vidám, szellemes, társaságban udvarias, a tolakodókkal türelmes, és választékosan öltözködik; és annyira megtéveszti őket, hogy észre sem veszik a süketségét, és azt mondják, hogy nagyon jól

²⁶ Ez a csodálatos dal J. S. Bach feleségének, Anna Magdalénának az albumjából való (1725), a hol ez a címe: *Aria di Giovannini*. Kétségbevonták, hogy J. S. Bach szerzeménye.

²⁷ Nohl, Beethoven élete.

van, csak a szeme gyöngye. ²⁸ Ilyen fogalmat nyújt róla az a romantikusan elegáns és egy kissé affektált arckép is, amelyet akkor Maehler festett róla. Beethoven tetszeni akar, és tudja, hogy tetszik. Az oroszlán szerelmes: behuzza kar-mait. De érezzük játszadozása, a B-dur szimfónia csapongása, sőt gyöngédsége mögött is félelmetes erejét, szeszélyes kedvét, kolerikus hajlamait.

Ez a mélységes béke nem volt tartós; de a szerelem játékos befolyása érvényesült egészen 1810-ig. Beethoven neki köszönhetné kétségkívül önuralmát, amely megtermette már is genieje legtökéletesebb gyümölcseit: a C-moll szimfóniá-t, ezt a klasszikus tragédiát, — és a szimfónia pastorale-t, ezt a nyárnap isteni álmot (1808). ²⁹ Az Appassionata, amelyre Shakespeare Vihar-ja ihlette, ³⁰ s amelyet Beethoven leghatalmasabb szonátájának tekintett, 1807-ben jelent meg, Teréz fivérének ajánlva. Teréznek magának az op. 78-at, ezt az álmodozó, csodálatos szonátát ajánlotta (1809). Egy kelet nélküli levél, ³¹ amely a halhatatlan kedves-hez van címezve, épp úgy kifejezi szerelmének az intenzitását, mint az Appassionata:

²⁸ Beethoven valóban rövidlátó volt. Seyfried Ignác azt mondja, hogy szemének gyöngeségét a himlő okozta, úgy, hogy egészen fiatalon kénytelen volt szemüveget viselni. A rövidlátás bizonyára növelte szemének réveteg jellegét. 1823 és 1824-ből való leveleiben gyakran panaszkozik a szemeire, amelyek miatt sokat szenvedt. — Lásd Christian Kalischer cikkeit: Beethovens Augen und Augenleiden (B. szemei és szembaja). [Die Musik, 1902. március 15 és április 1].

²⁹ Goethe Egmont-jának kísérő zenéjét Beethoven 1809-ben kezdte meg. — Hajlandó lett volna megírni Tell Vilmos zenéjét is; de Gyrowetzet többre becsülték nála.

³⁰ Beszélgetés Schindlerrel.

³¹ De — ugylátszik — Korompán írta, Brunsvikéknál.

„Angyalom, mindenem, énem... szívem sokkal jobban
tulárad, mint ahogy elmondhatom neked... Ah! akárhol
vagyok, te is velem vagy... Sirok, ha arra gondolok, hogy
vasárnapnál előbb valószínűleg nem kapsz hirt rólam.
Szeretlek, mint ahogy te szeretsz engem, de sokkal erő-
sebben... Ah! Isten!... Milyen élet ez így! Nélküled!...
Oly távol, oly közel... Gondolataim feléd nyomulnak, hal-
hatatlan szerelmem (*m e i n e u n s t e r b l i c h e G e l i e b t e*),
olykor vidáman, aztán meg szomorúan, fagyatva a sorsot,
azt kérdezve tőle, meghallgat-e bennünket. Nem élhetek
csak veled, vagy nem élek... Soha másé nem lesz a szí-
vem. Soha! — Soha! — Óh, Isten! miért kell elválni azok-
nak, akik szeretik egymást? És mégis életem, amilyen most,
csupa fájdalom. Szerelmed egyszerre a legboldogabb és a
legboldogtalanabb emberré tett... Légy kegyes... légy
kegyes — szeress engem! Ma, — tegnap, — milyen forró
vágyódás ragadt feléd, mennyit könyeztem érted! — érted
— érted — életem — mindenem! — Isten veled! — óh! sze-
ress továbbra is, — ne vesd meg soha szerelmes L.-odnak
a szívét. Örökre a tiéd — örökre az enyém — örökre a
miénk!²²

Miféle rejtelmes ok gátolta e két szerető lénynek a
boldogságát? Talán a vagyonhiány, a társadalmi külön-
ség. Talán fellázadt Beethoven a hosszú várakozás ellen,
amelyet rárártak, és a megaláztatás ellen, hogy szerelmét
bizonytalan ideig tartsa titokban.

Talán, erőszakoskodó, beteg és mizanthrop léte, aka-
rata ellenére gyötörte azt, akit szeretett, és emiatt kétségbe-
esett. Viszonyuk megszakadt; de azért, ugylátszik, egyikök
sem felejtette el soha szerelmét. Brunswick Teréz utolsó
percéig, (csak 1861-ben halt meg), szerette Beethovent.

És Beethoven 1816-ban ezt mondta: „Mikor rágondo-

²² Nohl, Beethoven levelei, XV.

lok, szívem épp oly hevesen dobog, mint aznap, amikor először láttam életemben“. Ugyanebből az esztendőből való A távoli kedveshez (An die ferne Geliebte) című megható, mélységes hat dallam, op. 98. Beethoven ezt írja jegyzeteiben: „Szívem tulárad e csodálatos természet láttára, pedig Ő nincs itt, nincs mellettem!“ Teréz arcképével ajándékozta meg Beethovent, amelyen ez volt az ajánlás: „A ritka geniének, a nagy művésznek, a jó embernek. B. T.“³³ Élete utolsó esztendejében, egy barátja meglepte Beethovent egyedül, mikor sirva csókolgatta ezt az arcképet, és szokása szerint egész hangosan beszélt: „Ilyen szép voltál, ilyen nagyszerű, hasonlatos az angyalokhoz!“ A jóbarát visszavonult; egy kicsit később visszatért, Beethovent a zongoránál találta és így szólt hozzá: „Őreg barátom, ma nincs semmi diabolikus vonás az arcában“. Beethoven így felelt: „Mert ma meglátogatott jó angyalom“. A seb mély volt. „Szegény Beethoven, — így szólt saját magához, — a te számodra nincs boldogság ezen a világon. Csak az eszmény világában találsz majd barátokat.“³⁴

Jegyzeteiben ezt írja: „Rendeld alá magad, rendeld alá magad mélységesen sorsodnak: nem élhetsz többé a magad számára, csak mások számára; a te számodra nincs többé boldogság csak a művészetben. Óh Isten, adj erőt, hogy legyőzzem magamat!“

* * *

A szerelem tehát elhagyta. 1810-ben egyedül maradt; de megérkezett a dicsőség, és hatalmának az érzése. Élete

³³ Ez az arckép ma is ott van Bonnban, a Beethoven-házban. Reprodukciója megjelent Frimmel Beethoven életé-ben, 29. o. és a Musical Times 1892. december 15-iki számában.

³⁴ Gleichensteinhez (Nohl, Beethoven új levelei, XXXI.)

teljében van. Átengedi magát vad és erőszakos kedvének, nem törődve többé semmivel, nem törődve a világgal, a konvencióval, mások véleményével. Mitől is félt, mire is vigyázott volna? A szerelemnek, az ambiciónak vége. Csak ereje maradt meg, erejében való öröme, és az a szükséglete, hogy éljen erejével, sőt csaknem visszaéljen vele. „Az erő, ime, ez az erkölcsi hatalma azoknak, akik kívánnak az emberek tömegéből.” Elhanyagolta megint öltözködését; és modorának szabadossága még nyersebb lett, mint hajdanta volt. Tudja, hogy joga van mindent megmondani, még a legnagyobbak szemébe is. „Nem ismerem el a felsőbbség más ismertető jelét, mint a jóságot,” — írja 1812 július 17-én.³⁵ Bettina Brentano, aki akkoriban találkozott vele, azt mondja, hogy „sem császár, sem király nem érezte soha annyira az erejét.” Lebűvölte őt a hatalma: „Mikor először láttam, — írja Goethének, — az egész mindenség megszűnt számomra. Beethoven elfelejtette velem az egész világot, még téged is, óh, Goethe... Azt hiszem, nem csalódom, ha azt ál-lítom, hogy ez az ember nagyon sokkal túlnőtt a modern civilizáción.” Goethe igyekezett megismerkedni Beethoven-nel. Egy csehországi fürdőben, Teplitzben, találkoztak, 1812-ben, de nem igen értették meg egymást. Beethoven szenvedélyes csodálója volt Goethe geniejének,³⁶ de a jelleme

³⁵ „A szív az emelője minden nagynak a világon.” (Gian-natasio del Rionak. — Nohl, (LXXX).)

³⁶ „Goethe költészete boldoggá tesz”, — írja Bettina Brentanonak, 1811 február 19-én.

Majd más helyütt:

„Goethe és Schiller a legkedvesebb költőim, Ossiannal és Homeros-szal, akiket sajnós, csak fordításban olvashatok.” (Breitkopf és Haertelnek, 1809 augusztus 8-án).

Figyelmet érdemel, hogy Beethovennek, elhanyagolt nevelése dacára, milyen biztos volt az irodalmi ízlése. Goethén kívül, akiről azt mondta, hogy véleménye szerint

sokkal szabadabb és erőszakosabb volt, semhogy alkalmazkodhatott volna a Goetheéhez és semhogy ez utóbbit meg ne sebezze. Ő maga mesélte el egy közös sétájukat, amikor a gőgös republikánus, mert az volt, oly leckét adott a méltóságból a weimari nagyherceg udvari tanácsosának, amelyet ez sohasem bocsátott meg neki.

„A királyok és a fejedelmek teremthetnek professzorokat és titkos tanácsosokat; elhalmozhatják őket címmel és kitüntetéssel; de nem teremthetnek, nagy embereket, szellemeket, akik kiemelkednek a világ sarából;... és mikor két olyan ember van együtt, mint én meg Goethe, akkor ezeknek az uraknak érezniök kell nagyságunkat. — Tegnap találkoztunk az uton, visszatérőben, az egész császári családdal. Láttuk őket már messziről. Goethe eleresztette a karomat, hogy az ut mentén helyezkedjék el. Beszélhettem neki, amit akartam, egy lépést nem mozdult előre. Homlokomba huztam a kalapomat, begomboltam a felöltőmet és karomat hátrakulcsolva, befurakodtam a legsűrűbb csoportokba. Hercegek és udvaroncok álltak sorfalat. Rudolf főherceg kalapot emelt előttem; a császárné üdvözölt először. — A nagyok ismernek. — Mulattam rajta, mikor láttam, hogy a menet elvonult Goethe előtt, aki az ut szélén állt, mélyen meggömbülve, kalapjával a kezében. Azután jól megmostam

„nagy, felséges, mindig D-d u r-ban ir“ és Goethénél jobban három embert szeretett: Homeroszt, Plutarchost és Shakespearet. Homerosznak többre becsülte az *Odysszeiá*-ját. Folyton olvasta Shakespearet a német fordításban és tudjuk, milyen tragikus nagyszerűséggel ültette át zenére Coriolanust és a *Vihart*. Plutarchosból épp úgy táplálkozott, mint a forradalom férfiai. Brutus volt a hőse, épp úgy, mint Michelangelóé; a szobrocskája ott volt a szobájában. Szerette Platot és arról álmodozott, hogy Plato köztársasága valósuljon meg az egész világon. „Socrates és Jézus voltak a mintaképeim“, — mondta valahol. (Az 1819–20-ból való társalgások.)

a fejét, nem kegyelmeztem neki a világért sem...“⁸⁷ Goethe ezt soha sem felejtette el.⁸⁸

Ebből az időből való a Hetedik és a Nyolcadik szimfónia, amelyeket pár hónap alatt írt, Teplitzben, 1812-ben: a rythmus orgiája és a humoros szimfónia, azok a munkák, amelyekben talán legtermészetesebb mivoltában mutatkozott meg, mint ő mondta, leginkább „kigombolkozva“ (aufgeknöpft), az örömnék és a dühöngésnek azok a kitöré-

⁸⁷ Bettina von Arnimnak (Nohl, XCI.).

⁸⁸ „Beethoven, — mondta Goethe Zelternek, — sajnos, teljességgel fékezhetetlen személyiség; kétségkívül igaza van abban, hogy a világ utálatos; de nem ez a módja annak, hogy kellemessé tegye a világot a maga és mások számára. Meg kell ezt bocsátani neki és sajnálni kell őt, mert süket.“ — Nem tett később semmit Beethoven ellen, de nem tett semmit az érdekében sem: teljes hallgatással mellőzi Beethoven munkásságát, sőt még a nevét sem említi. — Valójában csodálta a zenéjét, de félt tőle: zavarta őt; félt, hogy megfosztja önuralmától, amelyet oly nagy kinnal szerzett meg, s amely — hiába volt más a közvélemény — egyáltalán nem volt igazi természete. Nem vallotta meg ezt másoknak, talán saját magának sem. — A fiatal Felix Mendelssohn, aki átutazott Weimaron 1830-ban, akaratlanul behatolt egy levelében ennek a háborgó és szenvedélyes léleknek a mélységeibe (leidenschaftlicher Sturm und Verworrenheit, mint Goethe maga mondta), amelyen urrá lett a hatalmas értelem.

„...Eleinte, — írja Mendelssohn, — nem akarta hallgatni, amit Beethovenról beszéltünk; de arra kellett mennie és meg kellett hallgatnia a C-moll szimfónia első tételét, amely nagyon megindította. Nem akarta elárulni meghatottságát és csak ennyit mondott nekem: „Ez nem hat meg, csak csodálkozásra készít.“ Kisvártatva újra megszólalt: „Grandiózus, eszeveszett; mintha összedőlne a ház.“ Jött az ebéd, amely alatt gondolataiba merült, míg végül újra Beethovenre terelődve a szó, kérdezni, faggatni kezdett. Láttam, hogy nagy volt a hatás...”

(Goethe és Beethoven viszonyáról lásd Frimmel több cikkét.)

sei, azok a váratlan ellentétek, azok a megdöbbenő és grandiózus ugrándozások, azok a titáni kirobbanások, amelyek Goethe és Zeltert megrémitették,³⁹ és Északnémetországban azt a véleményt támasztották az Á-dur szimfóniáról, hogy itt as embernek a munkája. — Ittas emberé valóban, de az erőtől és a génietől megittasult emberé. „Bacchus vagyok, — mondta ő maga, — aki a fenséges nektárt főzöm az emberiség számára. Én adom az embereknek a szellem isteni örületét.“ Nem tudom, vajjon, mint Wagner írta, szimfóniája fináléjában nem egy dionysoszi ünnepet akart-e festeni.⁴⁰ Főként ebben a tüzes bucsuban ismerék rá flamand örökségének a nyomára, épp úgy, mint ahogy megtalálom eredetét beszédjének és modorának vakmerő szabadosságában, amely fenségesen kiritt a fegyelem és engedelmesség hazájából. Sehol sincs több őszinteség és szabadabb erő, mint az Á-dur szimfóniában. Emberfölötti energiák esztelen pazarlása ez, cél nélkül, élvezetből, a kiáradó és mindent elárasztó folyam élvezetéből. A Nyolcadik szimfóniában az erő kevésbé grandiózus, de még különösebb és még inkább jellemző az emberre nézve, aki a tragédiát a bohózzattal keveri, és herculesi erejét a gyermek játékos szeszélyeiben mutogatja.⁴¹

1814 jelzi Beethoven szerencsésének a tetőpontját. A bécsi kongresszuson úgy tekintették őt, mint egész

³⁹ Goethe levele Zelterhez, 1812 szeptember 2-án, — Zelter Goethehez, 1812 szeptember 14-én: „Én is ijedelemmel csodálom őt.“ (Auch ich bewundere ihn mit Schrecken.) — Zelter ezt írja 1819-ben Goethe-nek: „Azt mondják, hogy bolond.“)

⁴⁰ Ez mindenesetre olyan téma, amelyre gondolt Beethoven; mert megtaláljuk jegyzeteiben, és részletesebben Tizedik szimfóniájának a terveiben.

⁴¹ E munkákkal egykoru, sőt tán ihletőjük is, Beethoven igen gyöngéd benső viszonya Sebald Amáliával, egy fiatal berlini énekesnővel.

Európa dicsőségét. Aktiv része is volt az ünnepségekben. A fejedelmek hódoltak előtte; és ő büszkén fogadta udvarlásukat, mint Schindlernek eldicsekedett vele.

Elkesült a szabadságharcért.⁴² 1813-ban szimfóniát írt Wellington győzelmére, és 1814 elején egy hazafias kórust: *Germania ujjászületése* (*Germanias Wiedergeburt*). 1814 november 29-én királyok gyűlékezete előtt eldirigált egy hazafias cantatét: *A dicsőséges pillanat* (*Der glorreiche Augenblick*), és Páris elfoglalására, 1815-ben, egy kórust komponált: *Elvégeztetett!* (*Es ist vollbracht!*) Ezek az alkalmi darabok jobban növelték hírnevét, mint összes többi alkotása, Blasius Hoefel metszete, Français Letronne rajza nyomán, és a vad gipszöntvény, amelyet Franz Klein készített arcáról 1812-ben, eleven képmásai a bécsi kongresszuskorabeli Beethovennek. Ennek az összeszorított álkapcsu, haragos és fájdalmas ránczu oroszlánfejnek uralkodó vonása az akarat — a napoleoni akarat. Ráismerünk arra a férfira, aki Napoleonról a jénai csata után így nyilatkozott: „Milyen kár, hogy nem értek úgy a háborúhoz, mint a zenéhez! Megverném!” — De az ő királysága nem erről a világról való volt. „Az én birodalmam a levegőben van”, — írta Brunswick Ferencnek. (*Mein Reich ist in der Luft.*)⁴³

* * *

⁴² Egészen más volt Schubert, aki 1807-ben alkalmi művet írt „a nagy Napoleon tiszteletére”, és saját maga el is dirigálta a császár előtt.

⁴³ „Nem irok semmit uralkodóinkról és birodalmaikról”, — írja Kaukának a bécsi kongresszus alatt. — „Az én számomra a szellem birodalma a legkedvesebb, ez valamennyi lelki és világi uralmak között a legfelsőbb.” (*Mir ist das geistige Reich das Liebste, und die Oberste aller geistlichen und weltlichen Monarchien.*)

A dicsőség ez órájára a legszomorubb és legnyomorúságosabb korszak következett.

Bécs sohasem volt rokonszenves Beethovennek. Az olyan büszke és szabad genie, mint aminő ő volt, nem érezhette jól magát ebben a mesterkéltn, világias és közép-szer-szellemű városban, amelyet Wagner oly keményen megbélyegzett megvetésével.⁴⁴ Beethoven leste is az alkalmat, hogy eltávozhasson Bécsből; és 1808 táján komolyan foglalkozott azzal a gondolattal, hogy ott hagyja Ausztriát és elmegy Bonaparte Jeromos wesztfáliai király udvarába.⁴⁵

De Bécs bővelkedett zenei segédforrásokban; és meg kell adni neki, hogy mindig akadtak benne nemes műkedvelők, akik érezték Beethoven nagyságát és meg akarták óvni hazájukat attól a szégyentől, hogy Beethovent elveszítse. 1809-ben, Bécs leggazdagabb nagyurai közül három:

“Bécs, nem mond-e ez meg mindent? — A német protestantizmus minden nyoma kiveszett belőle; még a nemzeti akcentus is elveszett, elolaszosodott. A német szellemet, a német modort és szokásokat olasz és spanyol eredetű kézikönyvek magyarázzák... Meghamisított történelemnek, meghamisított tudománynak, meghamisított valásnak a földje... Léha szkepticizmusa megrontotta és elföldelte az igazság, a tisztesség és a függetlenség szeretét!...” (Wagner, Beethoven, 1870.)

Grillparzer azt írta: sajnos, hogy osztráknak született. A XIX. század végének nagy német zeneszerzői, akik Bécsben éltek, kegyetlenül megszenvedték ennek a városnak a szellemét, a mely Brahms képmutató kultuszának hódolt. Bruckner élete hosszú mártíromság volt. Hugo Wolf, aki örületesen viaskodott, mielőtt megadta magát, kiméletlenül megmondta Bécsről a véleményét.

⁴⁵ Jeromos király évi hatszáz aranyat kínált Beethovennek élete fogytáig és ötszáz ezüst utazási kártalanítást, csupán azt kötvén ki, hogy Beethoven játsszék néha előtte és dirigálja kamarazenehangversenyeit, amelyek azonban ne legyenek se hosszúak, se gyakoriak. (Nohl, XLIX.) Beethoven hajlandó volt elfogadni a szerződést.

Rudolf főherceg, aki Beethoven tanítványa volt, Lobkowitz herceg és Kinsky herceg, kötelezettséget vállalt, hogy évi 4000 forint nyugdíjat juttat neki, egyedül azt kötvén ki, hogy Beethoven maradjon Ausztriában: „Minthogy bebizonyosodott, — mondták, hogy az ember nem szentelheti magát teljesen művészetének, csak akkor, ha mentes minden anyagi gondtól, és csak ez esetben alkothatja meg azokat a felséges műveket, amelyek dicsőségére válnak a művészetnek, mi alulirottak elhatároztuk, hogy Ludwig van Beethovent mentesítjük minden gond alól, és ekként elhárítjuk azokat a nyomoruságos akadályokat, amelyek meggátolhatnák zsenijének a megnyilatkozását“.

Sajnos, az eredmény nem felelt meg az ígéreteknek. Ezt a nyugdíjat mindig igen pontatlanul fizették; sőt nem-sokára teljesen meg is szűnt. Bécs egyébként is nagyon megváltozott az 1814. évi kongresszus után. A társaságot a politika elvonta a művészettől, a zenei izlést megrontotta az olaszkodás és a divat, amely teljesen Rossininek hódolt, pedáns iskolamesterként kezelte Beethovent.⁴⁶

Beethoven barátai és pártfogói szétszóródtak vagy meghaltak: Kinsky herceg 1812-ben, Lichnowsky 1814-ben, Lobkowitz 1816-ban. Rasumowsky, akinek számára írta csodálatos kvartettjeit, op. 59., utolsó hangversenyét 1815 februárjában adta. 1815-ben, Beethoven összeveszett Breuning Istvánnal, gyermekkori barátjával, Eleonora testvé-

⁴⁶Rossini T a n k r é d j e egymaga megrendítette a német zene egész épületét. Bauernfeld, Ehrhard idézete szerint, feljegyzi N a p l ó-jában azt a véleményt, amely 1816-ban elterjedt Bécs szalonjaiban: „Mozart és Beethoven kivénült pedánsok; a mult korszak butasága élvezte csak őket; csupán Rossini óta tudjuk, mi a dallam. Fidelio szennymű; érthetetlen, hogy akad, aki nem átall unatkozni benne“.

Beethoven 1814-ben adta utolsó zongorahangversenyét.

rével.⁴⁷ Ezentul egyedül van: „Nincs már egyetlen barátom sem, és egyedül vagyok a világon“, — írja jegyzeteiben, 1816-ban.

Süketsége teljes lett.⁴⁸ 1815 ősze óta, csak írásban érintkezhetett másokkal. A legrégibb társalgási füzet 1816-ból való.⁴⁹ Ismeretes Schindler fájdalmas beszámolója a Fide-lio előadásáról 1822-ben. „Beethoven óhajtotta dirigálni a főpróbát... Az első felvonás duettjétől fogva, nyilvánvaló volt, hogy nem hallott semmit sem abból, ami a színen folyt. Jelentékenyen megkésett a mozgása; és míg a zenekar az ő pálcájához igazodott, az énekesek a saját felelősségükre siettek. Általános zürzavar támadt. A rendes karnagy, Umlauf, egy pillanatnyi szünetet rendelt el, anélkül, hogy okát adta volna, miért; és miután pár szót váltott az énekesekkel, újra belekezdtek a jelenetbe. Ismétlődött az előbbi gabalyodás, Ujabb szünetet kellett tartani. Nyilván-

⁴⁷ Ugyanabban az esztendőben meghalt Beethovennek öccse, Károly: „Nagyon ragaszkodott az élethez, annyira, hogy szívesen haltam volna meg helyette“, — írta Beethoven Antonia Brentanonak.

⁴⁸ Süketségén kívül, egészsége is napról napra rosszabbodott. 1816 októbere óta nagy betege volt egy gyulladákos katarrhusnak. 1817 nyarán, az orvosa azt mondta neki, hogy mellbeteg. 1817—1818 telén ezzel az állítólagos sorvadással gyötrődött. 1820—1821-ben erős köszvény kinozta, 1821-ben sárgasága volt, 1823-ban kötőhártyagyulladás. — Beethoven 1821 november 12-én (mikor javában dolgozott a *D-dur misén*) ezt írta Franz Brentanonak: „A mult év óta mostanáig mindig beteg voltam... Most, hála Istennek, jobban vagyok, és azt hiszem, újra a művészetemnek élhetek, — a miről voltaképpen két esztendő óta szó sem lehetett, részint egészségem hiánya, részint egyéb bajaim miatt.“

⁴⁹ Érdekes, hogy ebben az esztendőben változik meg zenéjének a stílusa, először az op. 101. szonátában. — Beethoven társasági füzetek, több, mint 11.000 írott oldal, ma együtt vannak a berlini királyi könyvtárban.

való volt, hogy a főpróbát lehetetlen Beethoven dirigálásával tovább folytatni; de hogyan adják ezt tudtára neki? Senkinek sem volt lelke, hogy így szóljon hozzá: „Vonulj vissza, szegény boldogtalan, nem tudsz dirigálni“. Beethoven, nyugtalanul és izgatottan, jobbra-balra fordult, a különböző arckifejezésekből igyekezett kiolvasni, mi történt, és megérteni, mi az akadály oka: néma csend fogadta minden oldalon. Egyszerre parancsoló mozdulattal odaszólitott engem magához. Mikor melléje értem, átnyújtotta jegyzőkönyvét és intett, hogy irjak: Ezt irtam le: „Könyörgök, ne folytassa; majd odahaza megmagyarázom, miért“. Egy szökkenéssel leugrott a földszintre és rám kiáltott: „Sies-sünk el innen!“ Egyfolytában futott hazáig; belépve, tehetetlenül leroskadtt egy pamlagra, eltakarva arcát mind a két kezével; így maradt az ebéd idejéig. Az asztalnál egy szót sem lehetett kicsalni belőle; a legmélyebb csüggedés és fájdalom kifejezése tükröződött rajta. Ebéd után, mikor távozni akartam, visszatartott, azt a kívánságát fejezve ki, hogy nem akar egyedül maradni. Mikor elváltunk, arra kért, hogy kísérjem el az orvosához, aki nagy tekintély volt a fülbajok terén... Beethovennel való kapcsolatam egész idejéből nem emlékszem még egy olyan napra, amely e végzetes novemberi naphoz volna fogható... Szíven talál-ták, és halála napjáig nyomta őt ennek a rettentő jelenet-nek az emléke“. ⁵⁰

Két esztendővel később, 1824 május 7-ikén, mikor a *Sz i m f o n i a a v e c c h o e u r s*-t dirigálta, (vagyis inkább, mint a programm mondja, „mikor részt vett a hangverseny igazgatásában“), nem hallott semmit abból a dörgő tapsból,

⁵⁰ Schindler, aki 1819 óta Beethoven bizalmasa volt, 1814 óta érintkezett vele; de Beethoven csak igen nehezen szánta rá magát arra, hogy megajándékozza őt barátságával; eleinte megvető göggel bánt vele.

amellyel az egész terem üdvözölte; sejtelve sem volt róla, csak amikor az egyik énekesnő kézen fogta és a közönség felé fordította, akkor látta hirtelen, hogy a hallgatóság áll, a kalapját lengeti és tapsol. — Egy angol utazó, Russel, aki 1825 táján látta őt, mikor zongorázott, azt mondja, hogy mikor halkan akart játszani, a billentyűk nem adtak hangot, és megragadó látvány volt ebben a csendben az érzés ereje, amelyet csak arca és meggörbitett ujjai árultak el.

Onmagába falazottan,⁵¹ a többi embertől elszakítva, egyetlen vigasztalása a természet volt. „Ez volt egyedüli bizalmasa“, — mondja Brunswick Teréz. Ez volt menedéke. Neate Károly, aki 1815-ben ismerkedett meg vele, azt mondja, hogy soha életében nem látott senkit, aki annyira szerette a virágot, a felhőt, a természetet:⁵² mintha ez élte volna. „Senki a világon nem szeretheti annyira a falut, mint én, — írja Beethoven... Egy-egy fát jobban szeretek, mint egy-egy embert...“ Bécsben mindennap körül sétált a bástyákon. Falun, hajnaltól napestig, egyedül sétált, hajadon fővel, akár sütött a nap, akár esett. „Mindenható! Az erdőben boldog vagyok — boldog az erdőben — ahol mindenik fa rólad beszél. — Isten, minő ragyogás! Ezekben az erdőkben, a dombokon, — itt a nyugalom — a nyugalom a te szolgálatodra“.

Nyugtalan lelke ott lelt némi pihenésre.⁵³

⁵¹ Lásd Wagner csodálatos lapjait Beethoven süketiségéről. (B e e t h o v e n, 1870).

⁵² Szerette az állatokat és sajnálta őket. Frimmel történetírónak az anyja mesélte, hogy sokáig akaratlanul gyűlölte Beethovent, mert kislány korában Beethoven mindig elkergette zsebkendőjével a pillangókat, amiket ő meg akart fogni.

⁵³ Mindig rosszul lakott. Harmincöt év alatt harmincszor változtatott lakást Bécsben.

Gyötörték a pénzgondok. 1818-ban ezt írja: „Csaknem koldusbotra jutottam, és kénytelen vagyok olyan arcot vágni, mintha nem volna hiányom semmiben, amire szükségem van.“ Majd megint: „Az op. 106. szonátát nyomasztó körülmények között írtam. Kemény sors kenyerért dolgozni.“ Spohr azt mondja, hogy gyakran el sem mehetett hazulról, mert lyukas volt a cipője. Sokkal tartozott a kiadóinak, és művei nem jövedelmeztek neki semmit. A D-dur misére, amelyet előfizetés útján adott ki, hét aláíró jelentkezett (köztük egyetlen zenész sem).⁵⁴

Alig kapott harminc vagy negyven aranyat csodálatos szonátáiért, amelyek közül megannyin három hónapig dolgozott. Galitzin herceg megíratta vele kvartettjeit, op. 127, 130, 132, talán legmélyebb műveit, amelyeket mintha vérével írt volna; és nem fizetett értök semmit. Beethovent háztartási gondok emésztették, végtelen pörök, hogy hozzájusson nyugdíjához, amelylyel tartoztak neki, és hogy gyámja maradjon unokaöcscsének, 1815-ben sorvadásban elhunyt Károly öcscse fiának.

Elhalmozta ezt a gyermeket azzal az odaadó szeretettel, amelylyel szíve túláradt. Kegyetlen szenvedések vártak még rá ezért is. Mintha csak valami isteni malaszt gondoskodott volna róla, hogy szüntelen megújítsa és növelje nyomoruságát, hogy genieje sohase maradjon táplálék nélkül. A kis Károlyt először is méltatlan anyjától kellett elvitatni, aki el akarta őt ragadni tőle.

„Óh, Istenem, — írja, — bátyám, védelmem, egyedüli menedékem! te olvasol lelkem mélységeiben és ismered a fájdalmaidat, amiket érzek, mikor szenvedést kell okoznom azoknak, akik el akarják vitatni tőlem Károlyomat, az én

⁵⁴ Beethoven személyesen fordult Cherubinihez, akit „kortársai közül legtöbbre becsült“. (Nohl, Beethoven levelei, CC L.) Cherubini nem is felelt neki.

kincsemet!” Hallgass meg, Te, akit nem tudok néven nevezni, hallgassd meg legboldogtalanabb teremtményednek forró imáját!”

„Óh, Isten! Segíts meg! Látnod hogy elhagyott az egész emberiség, mert nem akarok megalkudni az igaztalansággal! Hallgassd meg imámat, amelylyel hozzád fohászkodom, hogy legalább ezentul együtt élhessek Károlyommal!... Óh, kegyetlen sors, engesztelhetetlen végzet! Nem, nem, az én boldogtalanságomnak nem lesz vége soha!”

Később ez az unokaöcs, akit Beethoven ilyen szenvedélyesen szeretett, méltatlannak bizonyult nagybátyja bizalmára. Beethoven levelezése unokaöccsével fájdalmas és lázongó, mint Michel-Angelo levelezése testvéreivel, de ennél naivabb és meghatóbb:

„Még egyszer a legrutabb hálátlanság legyen a jutalmam? Nos, ha a köztünk lévő kapocsnak szét kell törnie, hát legyen! minden elfogulatlan ember, aki ismer téged, gyűlölni fog... Ha a kötelék, amely bennünket egyűvé fűz, terhedre van, Isten nevében — legyen meg az akaratod! — Ráhagylak a Gondviselésre; megtettem mindent, ami telt tőlem; megjelenhetek a Legfőbb Bíró előtt...”⁵⁸

„Amilyen romlott vagy, nem ártana, ha végre arra törekednél, hogy egyszerű és igaz légy; szívemet nagyon meggyötörte velem szemben való képmutató viselkedésed, és nehezen tudok felejteni... Isten a tanum, ezer mértföldre szeretnék lenni tőled és ettől a szomorú testvértől és ettől az ocsmány családtól... — Nem tudok többé bízni benned.”

⁵⁸ „Nem állok bosszút soha, — írja más alkalommal Streichernének. — Mikor mások ellen kell cselekednem, csak a legszükségesebbet teszem, hogy védekezzem, vagy hogy őket meggátoljam abban, hogy tegyenek.”

⁵⁹ Nohl, CCCXLIII.

És így írja alá: „Sajnos, az atyád, — vagy inkább nem az atyád.“⁵⁷

De csakhamar következik a bocsánat:

„Drága fiam! — Egy szót se többet, — gyere karjaimba, nem fogsz egy kemény szót sem hallani. A régi szeretettel foglak fogadni. Amit jövődöd érdekében tenni kell, együtt beszéljük majd meg barátságosan. Becsületszavamra rá, egy szó szemrehányást se! Hiszen mihaszna lenne? Ne várj tőlem egyebet, csak a legszeretőbb gondoskodást és támogatást. — Gyere — gyere atyád hű szívére. Beethoven. — Gyere, mihelyt ezt a levelet megkapod, gyere haza“. (És a boritékon, franciául: „Ha nem jössz, bizonyosan megölsz“).⁵⁸

„Ne hazudj, — így könyörög, — maradj mindig az én hőnszeretett fiam! Milyen szörnyű disszonancia, ha kép-mutatással fizetnél nekem, mint ahogy el akarják velem hitetni!... Isten veled; az, aki nem adta ugyan, de aki minden bizonynyal megóvta az életedet, és aki tőle telhetőleg előmozdította erkölcsi fejlődésedet, több, mint atyai ragaszkodással, az kér szíve mélyéből, hogy járj a jó és a helyes egyedül igaz útján. Hűséges jó atyád“.⁵⁹

Miután dédelgetőn becézett mindenféle álmod unokaöccse jövőjéről, aki nem volt híjával az intelligenciának, és akit az egyetemi pályára akart terelni, Beethoven kénytelen volt beleegyezni abba, hogy a fiu kereskedő legyen. De Károly a játékbárlangokba járt és adósságokat csinált.

A szomorú véletlen, amely gyakoribb, mint gondoljuk,

⁵⁷ Nohl, CCCXIV.

⁵⁸ Nohl, CCCLXX.

⁵⁹ Nohl, CCCLXII—LXVII. Egy levél, amelyet nemrég talált meg Berlinben Kalischer, bizonyítja rá, milyen szenvedélyvel akart Beethoven „hasznos állampolgár“-t csinálni az unokaöccséből. (1819, február 1.)

azt akarta, hogy nagybátyjának erkölcsi nagysága ahelyett, hogy hasznára vált volna, kárára volt a fiúnak, gyötörte, fellázította, mint ő maga mondja szörnyű szavaiban, amelyek egyszerre belevilágítanak nyomoru lelkébe: „Rosszabb lettem, mert a nagybátyám azt akarta, hogy jobb legyek.” 1826 tavaszán annyira jutott, hogy pisztolylyal mellbe lőtte magát. De nem halt bele; ellenkezőleg, Beethoven volt az, akit csaknem megölt ez az öngyilkossági kísérlet: soha többé nem heverte ki ezt a rémes fölindulást.⁶⁰ Károly meggyógyult: életben maradt, hogy mindvégig fájdalmat okozzon nagybátyjának, akinek halálában föltétlenül része volt neki, de aki mellett nem volt ott halála órájában. — „Az Isten sohasem hagyott el,” — írta Beethoven unoka-öccsének, néhány évvel előbb. — „Lesz valaki, aki lefogja majd szemeimet.” De ez a valaki nem az volt, akit „fiá”-nak nevezett.⁶¹

* * *

A szomorúság ez örvényének mélységéből próbálta meg Beethoven az örömet ünnepelni.

Ez volt a terve egész életében. 1793 óta gondolt rá már Bonnban is.⁶² Egész élete során meg akarta énekelni

⁶⁰ Schindler, aki látta őt akkor, azt mondja, hogy hirtelen hetvenesztendős, görnyedt, erőtlen, akaratnélküli aggastyánná lett. Meghalt volna, ha Károly meghal. — Pár hónap múlva halt meg.

⁶¹ Napjaink dilettantizmusa megpróbálta ezt a fickót is rehabilitálni. Ez senkit sem lephet meg.

⁶² Fisichenich levele Schiller Saroltához (1793 január). Schiller 1785-ben írta ódáját. — A téma maga 1808-ban jelent meg, a *Fantaisie pour piano, orchestre et chœur*-ben, op. 80., és 1810-ben, a *Lied*-ben, amelyet Goethe szövegére szerzett: *Kleine Blumen, kleine Blätter*. — Egy 1812-ből való jegyzőkönyvben, amely dr. Prieger Eriché volt, Bonnban, láttam a *Hetedik szim-*

az örömet, és nagy művei közül az egyiket ezzel akarta betetőzni. Egész élete során, tévőázva kereste a himnusz pontos formáját, és azt a művet, amelyben helyet adhat neki. Még a Kilencedik szimfóniában is sokáig habozott. Az utolsó pillanatig azt hitte, hogy az *Ode an die Freude*-t egy tizedik vagy tizenegyedik szimfóniában fogja elhelyezni. Ne felejtjük el, hogy a Kilencediknek nem ez a címe, amint mondják: Szimfonia kórusokkal, hanem ez: Szimfonia egy befejező kórusossal az Örömhöz írt ódáról. Lehetett volna más befejezése, sőt majdcsakhogy lett is. 1823 júliusában Beethoven még arra gondolt, hogy instrumentális finale-t ír hozzá, amelyet azután az op. 132. quartettben használt fel. Czerny és Sonnleithner azt állítja, hogy Beethoven még az előadás (1824 május) után sem tett le erről a gondolatáról.

A kórusnak szimfóniában való alkalmazása nagy technikai nehézségekkel járt, mint Beethoven füzetei és számos kísérletezése bizonyítják, avégből, hogy a hangokat más-ként szólaltassa meg és a munkának más helyén. Az

fónia vázlatai között és egy *Macbeth*-nyitány tervében, egy kísérletet arra, hogy Schiller szavait alkalmazza a témára, amelyet később az op. 115. nyitányban használt fel a (*Namensfeier*). — A Kilencedik szimfonia néhány instrumentális motívumát látjuk már 1815 előtt. Végül az öröm végleges témáját lejegyezte 1822-ben, valamint a szimfonia összes többi áriáját, a trión kívül, amely valamivel később készült, majd az *andante moderato*-t, és végül az *adagio*-t, a mely legutoljára támadt.

Schiller költeményéről és a hamis értelmezésről, amelyet adni akartak neki, napjainkban, a *Freude* szót a *Freiheit* szóval helyettesítvén, lásd Charles Andler cikkét a *Pages Libres* 1905. július 8.-iki számában.

Adagio második dallamának vázlataiban⁶³ ezt írta: „Talán a kórus itt szólalna meg megfelelő helyen.“ De nem tudta rászánni magát arra, hogy megváltják hű zenekarától. „Mikor eszembe jut egy gondolat, — mondotta, — mindig hangszerben hallom, sohasem a hangokban.“ El is tolta a lehetőség szerint azt a pillanatot, amikor a hangokat használja; sőt még akkor is előbb a hangszereknek adja nemcsak a finale recitativóit,⁶⁴ hanem még az öröm témáját is.

De még mélyebbre kell hatolnunk e fejlődések és halogatások magyarázatában: az ok mélyebben rejlő. Ez a boldogtalan ember, akit szakadatlanul gyötört a bánat, mindig arra vágyott, hogy megénekelje az öröm nagyszerűségét; és évről évre halogatta feladatát, mert szünetlenül zsákmánya volt szenvedélyei és buskomorsága forgatagának. Csak utolsó nap sikerült célját elérnie. Még pedig milyen nagyszerűen!

Abban a pillanatban, mikor az öröm témája először készül megjelenni, a zenekar hirtelen elhallgat; hirtelen csend támad: ez rejtelmessé és istenivé teszi az ének megszólalását. És valóban: ez a téma csakugyan isteni. Az Öröm leszáll az égből, természetfölötti nyugalomba burkolózva: könnyű lehelletével simogatja a szenvedéseket; és az első benyomás, amelyet tesz, oly gyöngéd, mikor besiklik a gyógyuló szívbe, hogy épp úgy, mint Beethoven barátjának: „Az embernek sirni volna kedve, mikor látja édes szemeit“. Mikor a téma átszáll ekként a hangokba, először a basszusban jelentkezik, komolyan és kissé fojtottan. De az Öröm lassan elhatalmasodik a léten. Küzdelem ez, háboru a fájdalom ellen. És halljuk az induló rythmusait, a

⁶³ Berliini könyvtár.

⁶⁴ Also ganz so, als ständen Worte darunter. (Egészen úgy, mintha szavak volnának alatta.)

hadcsapatok mozgását, a tenor tüzes, lihegő énekét, az ős-szes remegő oldalakat, mintha magának Beethovennek a leheletét hallanók, lélekzésének és ihletett kiáltásainak a rythmusát, mialatt végigfut a mezőkön, művét komponálván, démoni furortól megszállottan, mint az agg Lear király a vihar közepett. A harci öröme következik a vallásos rajongás; azután a szent orgia, a szerelmi örület. Az egész emberiség ég felé nyújtja remegő karjait, hatalmas kiáltásokat hallat, rohan az Öröm felé és szívére szorítja.

A titán munkája végzett a nyilvános közepszerűséggel. Bécs léhasága egy pillanatra megdöbbsent; de egyébként teljesen Rossini és az olasz operák rabja volt. Beethoven megalázottan és elszomorodva, Londonba készült és az volt a terve, hogy ott adatja elő a kilencedik szimfóniá-t. Másodszor is úgy, mint 1809-ben, néhány nemes barátja arra kérte őt, hogy ne hagyja el a hazát. „Tudjuk, — mondták, — hogy irt egy új egyházi zeneművet,⁶⁵ a melyben azokat az érzelmeket fejezte ki, amelyekre mély-séges hite ihlette. Az a természetfölötti világosság világítja meg, amely az ön nagy lelkét áthatja. Tudjuk továbbá, hogy nagy szimfóniáinak koszorúja is gyarapodott egy halhatatlan virágszállal . . . Távolmaradása, az utolsó pár esztendő alatt, mélyen fájt mindazoknak, akiknek ön felé fordult a tekintetök.⁶⁶ Mindannyian szomorodott szívvel gondoltak arra, hogy az a genialis férfi, aki annyira kimagaslik az élők közül, hallgatott, mialatt egy idegen zeneműfaj igyekezett átplántálódni földünkre, feledésbe merítvén a német művészet alkotásait . . . Egyedül öntől

⁶⁵ A D-dur misét, op. 123.

⁶⁶ Beethoven, akit a házi kelletlenségek, a nyomor és mindenféle gond zaklattak, öt esztendő óta (1816—1821) csak három munkát irt zongorára: op. 101, 102, 106. Ellenségei azt mondták, hogy kimerült. 1827-ben újra munkához látott.

várja a nemzet az új életet, az új babérokat és az igaznak és szépnek új uralmát, a napi divat ellenére... Nyujtszon reményt nekünk, hogy nemsokára teljesülni látjuk vágyainkat... És adja Isten, hogy a közelgő tavasz kétszeresen viruljon, hála az ön adományainak, számunkra és a világ számára!⁶⁷ Ez a nemes felirat mutatja, hogy az a hatalom, amelyet Beethoven élvezett Németország ~~beli~~ világában, nem csupán művészi, hanem erkölcsi is volt. Az első szó, a mely bámulóinak arra kínálkozik, hogy geniejét dicsérjék, nem a tudomány, nem a művészet, hanem a hit szava.⁶⁸

Beethovent ezek a szavak mélyen meghatották. Ott maradt. 1824 május 7.-ikén adták elő először Bécsben a D-dur misét és a Kilencedik szimfóniát. A siker diadalmas volt, sőt csaknem lázongó jellegű. Mikor Beethoven megjelent, ötszörös tapsviharral fogadták; a szokás, az etikettnek ebben az országában, az volt, hogy a császári családot is csak háromszoros tapssal fogadták, mikor megjelent. A rendőrség vetett véget a tüntetéseknek. A szimfónia frenetikus rajongást váltott ki az emberekől. Sokan sirtak. Beethoven az izgalomtól elájult a hangverseny után; Schindlerhez vitték őt; ott aludt, felöltözött, anélkül, hogy evett vagy ivott volna, egész éjjel és másnap reggel is. A diadal mulékony volt, és gyakorlati eredménye egyáltalán nem volt Beethovenre nézve. A hangverseny nem hozott semmit neki. Életének anyagi

⁶⁷ 1824, február. Aláírták: Lichnowski C. herceg, Lichnowski Mór gróf, Fries Mór gróf, Dietrichstein M. gróf, Pálffy F. gróf, Czernin gróf, Mosel Ignác, Czerny Károly, Stadler abbé, Diabelli A., Steiner C. és Artaria és Streicher C. A., Zmeskall, Kiesewetter, stb.

⁶⁸ „Erkölcsi jellememet mindenki ismeri”, — írja Beethoven büszkén Bécs városának, 1819 február 1-én, hogy visszakövetelje magának a gyámsági jogot unokaöccse fölötte. „Még kiváló írók is, aminő Weissenbach, úgy vélekedtek, hogy érdemes neki ajánlani írásaikat”.

nehézségein nem lendített. Megmaradt szegénynek, betegnek⁶⁹ egyedülélőnek — de győztesnek: ⁷⁰ legyőzte az emberek középszerűségét, legyőzte saját végzetét, legyőzte a szenvedést.

„Áldozd fel, áldozd fel mindig az élet dőreségeit művészetednek! Isten mindenek fölött! (O Gott über alles!)

* * *

Elérte tehát élete célját. Megragadta az örömet. — Megmaradhat vajjon a léleknek e magaslatán, amely uralkodik a viharokon? — Bizonyos, hogy jóidőre vissza kellett esnie a régi szorongatásokba. Bizonyos, hogy utolsó kvartettjei tele vannak furcsa árnyakkal. De azért mintha a Kilencedik szimfónia diadalma rányomta volna

⁶⁹ 1824 augusztusában attól félt, hogy hirtelen roham fog véget vetni életének, s úgy fog meghalni, „mint drága nagyapám, akihez annyira hasonlítok“, — írja, 1824 augusztus 16-án, Bach doktornak.

Sokat szenvedett a gyomrára. Nagyon beteg volt 1824—1825 telén. 1825 májusában többször vért köpött és orrvérzései voltak. 1825 június 9.-én azt írja unokaöccsének: „Gyöngeségem gyakran határtalan . . . A kaszás ember nem fog sokáig késni.“

⁷⁰ A Kilencedik szimfóniát először 1825 április 1.-én adták Németországban, Frankfurtban. Londonban 1825 március 25.-én; Párisban, a konzervatóriumban, 1831 március 27.-én Mendelssohn, tizenhétéves korában, eljátszotta zongorán, a berlini Jägerhalleban, 1826 november 14.-én, Wagner, lipcsei tanuló korában, lemásolta teljesen a saját kezével; és 1830 október 6.-án levélben felajánlta a Schott kiadó-cégnek a szimfónia zongora kivonatát két kézre. Elmondhatjuk, hogy a Kilencedik szimfónia döntő befolyással volt Wagner életére.

dicsőséges bélyegét. Jövendő tervei: ⁷¹ a Tizedik szimfónia, ⁷² a Nyitány Bach nevére, Grillparzer Meluzinájának, ⁷³ Körner Odysseus-ának és Goethe Faust-jának ⁷⁴ kísérő zenéje, a bibliai oratórium Saul és

⁷¹ „Apolló és a Muzsák nem akarhatják még, hogy meghaljak; mikor még annyival adósuk vagyok! Mielőtt az Elysium mezőire távozom, itt kell hagynom magam után mindazt, amit a Szellem sugall nekem és aminek elvégzésére int. Ugy érzem, hogy eddigelé alig irtam mást, mint néhány jegyzetet.” (A Schott-testvéreknek, 1824, szeptember 17. — Nohl, Neue Briefe, CCLXXII.)

⁷² Beethoven, 1827. március 18-án ezt írja Moschelesnek: „Egy szimfónia teljes vázlata megvan a pulpitusomban, egy új nyitánnyal együtt.” Ez a vázlat sohasem került elő. — Csak ennyi olvasható jegyzeteiben:

„Adagio cantabile. — Vallásos ének egy szimfónia számára, a régi módon (Herr Gott dich loben wir. — Alleluja), akár függetlenül, akár bevezetésül egy fugához. Ezt a szimfóniát hangok belépése jellemezhetné, akár a finale-ban, akár az adagio-tól kezdve. A zenekar hegedűi, stb. megtizszezereződnek az utolsó taktusokban. A hangok egymás után lépjenek be; vagy ismételjék valahogyan az adagio-t, az utolsó taktusokban. Az adagio szövege görög mithosz lehet, [vagy] egyházi ének, az allegro-ban ünnep Bacchus tiszteletére.” (1818)

Látjuk ebből, hogy a khorusos befejezést akkor a Tizedik és nem a Kilencedik szimfónia végére szánta.

Később azt mondja, hogy Tizedik szimfóniájában „a modern világ kibékülését” akarja megcsinálni „az antik világgal, azt, amit Goethe próbált Második Faust-jában.”

⁷³ A tárgy egy lovag legendája, aki szerelmes foglya egy tündérnek, és a szabadság után epedezik. Több analógia van a költemény és a Tannhäuser között. Beethoven 1823-tól 1826-ig dolgozott rajta. (Lásd A. Ehrhard: Franz Grillparzer, 1900)

⁷⁴ Beethovennek 1808 óta megvolt az a terve, hogy zenét írjon a Faust-hoz. (A Faust első része „Tragödie” címmel 1807 őszén jelent meg. Ez volt a legkedvesebb terve. („Was mir und der Kunst das Höchste ist.”)

Dávid-ról, mind arra vall, hogy szelleme a régi nagy német mesterek, Bach és Händel, derűje felé vonzódott, — és még inkább dél felé, Franciaország déli része vagy Itália felé, amelynek beutazásáról álmodozott.⁷⁵

Spiller doktor, aki 1826-ban látta, azt mondja, hogy arca derűs és jókedvű volt. Ugyanabban az esztendőben, mikor Grillparzer utoljára beszél vele, Beethoven önt energiát a csüggedt költőbe. „Óh! — mondja Grillparzer, — ha az ön erejének és szívósságának az ezred részével rendelkezném!” Az idők járása megnehezült; a monarchikus reakció elnyomja a lelkeket. „A cenzura megölt, — nyögi Grillparzer. — Északamerikába kell utaznia az embernek, ha szabadon akar beszélni, gondolkozni“. De nem volt hatalom, amely Beethoven gondolatvilágát békóba verhetné volna. „A szavak láncon singlődnék; de a hangok, szerencsére, még szabadok“, — írja neki Kuffner, a költő. Beethoven a nagy szabad szó, a német gondolatnak akkor talán egyedüli hangja. Ő maga is érezte ezt. Gyakran beszél arról a kötelességről, amelynél fogva művészete segítségével cselekednie kell „a szegény emberiségért“, az „eljövendő emberiségért“ (die künftige Menschheit), javát kell szolgálnia, bátorságot önteni beléje, felrázni álmából, ostorozni gyávaságát. „A mi korunknak, — írta unokaöccsének, — erős szellemekre van szüksége, akik az emberek nyomorult kolduslelkeit korbácsolják“. Müller doktor, 1827-ben, azt mondja, hogy „Beethoven mindig szabadon nyilatkozott a kormányról, a rendőrségről, az arisztokráciáról, még nyil-

⁷⁵ „Dél-Franciaország, oda! oda!“ (S ü d l i c h e s Frank reich, dahin! dahin!) a berlini könyvtárban lévő jegyzőkönyv. — „... Innen elutazni! Csak így emelkedhetel fel újra művészetednek magaslataira... Egy szimfónia, azután utazni, utazni... A nyáron át dolgozni az utazásért... Bejárni Itáliát, Szicíliát együtt egy más művésszel.“ (U g y a n o t t.)

vánosan is. A rendőrség tudta ezt, de eltűrte kritikáját és szatiráját, mint ártatlan álmodozásokat; és békén hagyta azt az embert, akinek genieje oly rendkívüli feltűnést keltett“.⁷⁶

Tehát semmi sem volt képes megtörni ezt a hajthatatlan erőt, amely most immár — ugylátszik — játékot üzött a fájdalommal is. A legutóbbi években írott zenéjének, bárkinos körülmények között készült,⁷⁷ a jellege gyakran egészen ujszerűen irónikus, tele hősi és derüs megvetéssel. Halála előtt négy hónappal, az utolsó darab, amelyet befejez, 1826 novemberében, az op. 130. quartette új fináleja, nagyon vidám. De ez a vidámság egyáltalában nem a rendes emberi vidámság. Majd az az éles és rövid nevetés, amelyről Moscheles beszél; majd az a megindító mosoly, amely annyi lebirt szenvedésnek az eredménye. De mindegy. Beethoven győzött. Nem hisz a halálban.

Am a halál megérkezett. 1826 november végén mellhártyagyulladásos hülést szerzett; beteg lett Bécsben, mikor

⁷⁶ 1819-ben majdnem a rendőrség kezébe került, mert nagyon hangosan ezt mondotta: „végre is, Krisztus nem volt egyéb, csak egy keresztrefeszített zsidó“.

Akkor írta a D-dur misét. Ez egymagában is eléggé jellemzi vallási ihletének a szabadságát. Ami politikai nézeteit illeti, Beethoven keményen támadta kormányának elfogultságait és bűneit. Szemére vetette, a többi között: az igazságszolgáltatás önkényes és szolgalelkű szervezetét, amelyet hosszadalmas eljárás is gátol; — a rendőrséget, amely állandóan túl akar lépni hatáskörén; — azt a nevetéses és tehetetlen bürokráciát, amely megölt minden egyéni kezdeményezést és megbénított minden cselekvést; — a degenerált arisztokrácia privilégiumait, amely makacs szivóssággal magának követeli a legmagasabb állami hivatalokat; — az uralkodó tehetetlenségét a polgárok javáról való gondoskodás szempontjából. — Politikai szimpáthiái akkor — ugylátszik — Anglia felé vonzották.

⁷⁷ Unokaöccsének öngyilkossága.

visszatért egy utazásból, amelyre unokaöccse jövője érdekében vállalkozott télen.⁷⁸ Barátai távol voltak. Elküldte unokaöccsét orvosért. A nyomorult megfeledkezett a megbízásról, amely csak két nap múlva jutott eszébe. Az orvos nagyon elkésve érkezett és rosszul kezelte Beethovent. Atléta szervezete három hónapig viaskodott a bajjal. 1827 január 3-án általános örökösévé tette szeretett unokaöccsét. Eszébe jutottak kedves rajnai barátai; irt még egyszer Wegelernek: „... Mennyire szeretnék beszélni veled! de

⁷⁸ Lásd dr. Klotz-Forest cikkét: Beethoven utolsó betegsége és halála, a *Chronique médicale* 1906 április 1. és 15. számában. Elég pontos felvilágosításokat találunk a társalgási füzetekben, ahol le vannak jegyezve az orvos kérdései és magának az orvosnak (dr. Wawruch) elbeszélésében, amely megjelent *Ärztlicher Rückblick auf L. V. B. letzte Lebens-tage* címmel a *Wiener Zeitschriften*, 1842-ben (1827 május 20-iki kelettel).

Betegségének két fázisa volt: 1) a tüdőgyulladás, amely hat nap múlva látszólag nem terjedt tovább. „A hetedik nap, elég jól érezte magát, hogy fölkeljen, járjon. olvasson és írjon“; 2) emésztési zavarok vérkeringési zavarokkal kapcsolatban. „A nyolcadik nap erőtlennek találtam, a teste egészen sárga volt. Egy heves diarrhőés roham, többszöri hányással komplikáltan, majd megölte őt éjszaka“. E pillanattól fogva a vizenyő terjedt.

Az ismétlődő rohamnak erkölcsi okai voltak, amelyek nem eléggé ismereteseek. „Heves harag, mélységes lelki bánat, amelyet az elszenvedett hálátlanság okozott, és meg nem érdemelt sértés okozták ezt a kitörést, — mondja dr. Wawruch. — Remegve és reszketve görbült meg a fájdalom alatt, amely belsejét marcangolta“.

E különféle megfigyelések alapján dr. Klotz-Forest diagnózisa a következő: tüdővértolulásos roham után Laennec-féle atrófiás májsugorodás, hasvizenyővel és az alsó végtagok vizenyőjével. Azt hiszi, hogy a szeszes italok mértéktelen élvezete is hozzájárult. Ez volt már dr. Malfatinak is a véleménye: „Sedebat et bibebat“.

nagyon gyöngye vagyok. Csak szivemmel ölelhetlek át, téged meg Lorchenedet". Egynéhány angol barátjának bőkezősége híján a nélkülözés sötétítette volna el utolsó pillanatait. Nagyon csendes és nagyon türelmes lett.⁷⁹ Halálos ágyán, 1827 február 17-én, három operáció után, a negyedik operáció előtt,⁸⁰ derűsen ezt írta: „Türk és azt gondolom: minden rossznak van valami jó oldala is“.

Ez a jó oldal a megváltás volt, „a komédia vége“, — mint haldokolva mondta, — mondjuk inkább: élete tragédiájának a vége.

Mikor meghalt, vihar dühöngött — hóvihar — és menydörgött. Idegen kéz fogta le a szemét⁸¹ (1827 március 28-án).

⁷⁹ Ludwig Cramolini nemrég közzétett emlékezéseiben elmondja, hogy milyen megható volt látogatása Beethoven-nél utolsó betegsége közben, amikor Beethoven megindító derűvel és jóságosan fogadta. (Frankfurter Zeitung, 1907 szept. 29.)

⁸⁰ Megoperálták: december 20-án, január 8-án, február 2-án és február 27-én. A szegényt, halálos ágyán, poloskák kinozták. (Gerhard von Breuning levele).

⁸¹ Egy fiatal zenész, Anselm Hüttenbrenner.

„Hála Istennek!“ — írja Breuning. — „Adjunk hálát neki, hogy végét vetette e hosszú és fájdalmas mártíromságnak“.

Beethoven minden kézírata, könyve és butora 1575 forintért kelt el árverésen. A jegyzék 252 darab kéziratot és zenével foglalkozó könyvet sorolt fel. Ezekért 982 forint 37 krajcár folyt be. A Társalgási füzetek és a Naplók darabját 1 frt 20 kr.-ért adták el. — Beethoven könyvei között voltak: Kant, Naturgeschichte und Theorie des Himmels; — Bode, Anleitung zur Kenntnis des gestirnten Himmels; — Thomas von Kempis, Nachfolge Christi. — A cenzura rátette a kezét a következőkre: Seume, Spaziergang nach Syrakus; — Kotzebue, Über den Adel; — Fessler, Ansichten von Religion und Kirchenthum.

Kedves Beethoven! Elég sokan dicsérték már művészi nagyságát. De ő nemcsak első a zeneszerzők között, hanem jóval több ennél. A modern művészet leghősibb ereje. Legnagyobb és legjobb barátja azoknak, akik szenvednek és akik küzdenek. Mikor elszomorodunk a világ nyomorúságán, ő az, aki odajön mellénk, mint ahogy leült egy gyászba borult anya zongorájához, és szó nélkül megvigasztalta a zokogót lemondó panaszos sirámával. És amikor belefáradunk a bűnök és erények középszerűsége ellen folytatott hiábavaló örökös harcba, mondhatatlanul jól esik belemerülnünk az akaratnak és hitnek ebbe az oceánjába. Átárad belőle ránk a bátorság, a küzdés boldogsága,⁸² az öntudatnak, amely Istent érzi önmagában, a mánora. Mintha a természettel⁸³ való szakadatlan közössége révén magába olvasztotta volna a természet mélységes energiáit. Grillparzer, aki szinte félőn csodálta Beethovent, ezt mondja róla: „Arra a félelmetes pontra emelkedett, ahol a művészet összevegyül a vad és szeszélyes elemekkel.” Schumann hasonlóképp ezt írja a C-moll szimfóniáról: „Valahányszor hallja az ember, mindig úgy hat ránk, mint azok a természeti tűnemények, amelyek, bármily gyakran ismétlődnek, mindig félelemmel és csodálkozással töltenek el bennünket.” És Schindler, aki bizalmasa volt: „Urrá lett a természet szellemén.” — Való igaz: Beethoven természeti erő; és homeroszi nagyságu látványosság ennek az elemi hatalomnak a csatája az egész többi természet ellen.

⁸² „Boldog vagyok, valahányszor leküzdök valamit.” (Levél a Halhatatlan Kedveshez). „Ezerszer szeretném élni az életet... Nem születtem nyugalmas életre.” (Wegelernek, 1801 november 16.)

⁸³ „Beethoven tanított engem a természet ismeretére és ebben a tanulmányomban épp úgy irányított, mint a zenében. Nem a természet törvényei, hanem a természet elemi hatalma ígázte meg őt.” (Schindler).

Egész élete viharos naphoz hasonlatos. Kezdetben, derűs kora reggel. Alig néhány bágyadt szellőcske. De a mozdulatlan légben ott van már valami fenyegető titok, valami súlyos előérzet. Hirtelen nagy árnyékok támadnak, az *Eroica* és a *C-moll* tragikus nyögései, tompa és félelmes csendjei, dühös szélrohamai. De a nap tisztasága még mindig érintetlen marad. Az öröm megmarad örömnék; a szomorúságban mindig benne csillog a remény. De 1810 után, a lélek egyensúlya megbomlik. A világosság idegenszerűvé válik. A legtisztább gondolatokból párázatokat látunk felszállni; eloszlanak; újra támadnak; elsötétítik a szívet buskomor és szeszélyes borujokkal; gyakran a zenei gondolat szinte teljesen eltűnik, elmerül, miután kétszer, vagy háromszor felbukkant a ködből; a darab végén villan csak elénk hirtelen szélrohamban. Magának a vidámságnak is nyerssé és vaddá lett a jellege. Láz, méreg vegyül minden érzelembé.⁸⁴

A vihar meggyülemlik, mennél jobban közeledik az est. A nehéz felhőket villámok hasogatják, koromsötét az éjszaka, zug a fergeteg, kezdődik a kilencedik szimfónia.

— Egyszerre csak, mikor legszilajabb az orkán, a sötétség oszladozik, az égboltról menekül az éjszaka, és a nappal derűjét idézi fel újra az akarat ereje.

Van-e győzelem, amely fölér ezzel? Bonaparte melyik csatája, miféle austerlitz-i nap fogható ez emberfölötti erőfeszítés dicsőségéhez, e győzeleméhez, amelynél ragyogóbbat emberi szellem soha nem aratott? Egy boldogtalan, szegény, beteg, elhagyott, fájdalomgyötört ember, akitől a világ megtagadta az örömet, megteremti az örömet saját maga, hogy megajándékozza vele a világot. Saját nyomom-

⁸⁴ „Óh! oly szép az élet; de az enyém örökre meg van mérgezve.” (Wegelernek, 1810 május 2.)

ruságából kovácsolja, mint ő maga megmondta egy büszke mondásával, amely foglalatja egész életének és jelszava minden hősi léleknek:

„Durch Leiden Freude.“

(Lichnowskynak, 1814 szept. 21.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A HEILIGENSTADTI⁸⁵ VÉGRENDELET.

TESTVÉREIMNEK,

BEETHOVEN KÁROLYNAK és (JÁNOSNAK).⁸⁶

Óh, ti emberek, akik engem mogorvának, bolondnak vagy embergyűlölőnek néztek vagy tartotok, mennyire igaztalanok vagytok hozzám! Ti nem tudjátok a titok okát, miért látszom ilyennek előttetek! Szivem és lelkem, gyermekkorom óta, hajlott a jóság édes érzésére. Sőt kész voltam mindenkor nagy dolgok végrehajtására is. De gondoljátok csak meg, hogy hat esztendő óta milyen szörnyű az állapotom, amelyet kontár orvosok tettek súlyossá; hogy évről-évre csaldódtam a javulás reményében, s végül az előtt a kilátás előtt álltam, hogy bajom tartós lesz — és gyógyulása, ha ugyan egyáltalán lehetséges, talán évekbe telik. Noha tüzes és élénk temperamentummal születtem, s fogékony voltam a társasélet szórakozásaira is, korán ki kellett válnom az emberek közül, s magános életre kényszerültem. Ha olykor tul akartam tenni magamat mindezen, óh! milyen keményen beleütődtem gyarlóságom ujra való szomorú tapasztalásába! És mégsem szólhattam így az emberekhez „Beszéljete hangosabban, kiáltsatok; mert süket vagyok!” Ah! hogy is vallhatnám meg, hogy éppen az az érzésem gyöngé, amelynek bennem tökéletesebbnek kellene lennie, mint másokban; az az érzésem, amely valaha a leg-

⁸⁵ Heiligenstadt Bécs egyik külvárosa. Beethoven ott lakott.

⁸⁶ A János név kifelejtődött a kéziratból.

tökéletesebb volt, oly tökéletes, aminővel bizonyára kevesen rendelkeztek csak mindenha pályatársaim közül! — Óh! nem, ezt nem vallhatom meg! — Bocsássatok meg hát, ha azt látjátok, hogy félrevonulva élek, noha szeretnék közetek vegyülni. Szerencsétlenségem kétszeresen kínos, mert ennek köszönhetem, hogy félreismertek. Számomra tilos pihenést keresni az emberek társaságában, a finom eszmecserében, a kölcsönös megnyilatkozásban. Egyedül vagyok, teljesen egyedül. Nem merészkedhetem ki a világba, csak amennyiben a parancsoló szükség megköveteli. Ugy kell élnem, mint a számkivetettnek. Ha valamely társasághoz közledek, emésztő szorongás fog el, mert attól félek, hogy észre találják venni állapotomat.

Egy fél éve falun élek már. Tudós orvosom elrendelte, hogy lehetőleg kiméljem hallásomat; magamnak is ez volt a szándékom. És néha mégis erőt vett rajtam társas hajlamom, és emberek közé ragadt. De minő megaláztatás volt, mikor ott állt mellettem valaki és hallotta a távoli furulyaszót, én pedig nem hallottam semmit, vagy hallotta a pásztor énekét és én soha semmit sem hallottam!⁸⁷ Efféle tapasztalatok csaknem kétségbe ejtettek: és

⁸⁷ E fájdalmas panaszkodással kapcsolatban egy megjegyzést óhajtok tenni, amelyet tudtommal sohasem tett még senki sem. — Tudvalévő, hogy a Pastorale második tételének végén a zenekar a csalogány, a kakuk és a fűrj énekét hallatja; és egyébként is elmondhatjuk, hogy csaknem az egész szimfóniát át meg átszövik a természet énekhangjai és morajlásai. Az aesthetikusok sokat vitatkoztak arról a kérdésről, vajjon helyeselhetők-e az utánzó zenének efféle kísérletei. Senkisem jegyezte meg, hogy Beethoven nem utánzott semmit, mert nem is hallott semmit: újjá teremtett a saját lelkében egy világot, amely az ő számára meghalt. Ez teszi oly megindítóvá a madarak megszólaltatását. Egyedül úgy hallhatta, hogy saját magában énekeltette őket.

kis hija volt, hogy véget nem vettem életemnek. — A művészet, egyedül ez tartott vissza. Ah! lehetetlennek tűnt fel előttem itthagyni ezt a világot, mielőtt nem teljesítettem mindazt, amire hivatottnak éreztem magamat. Így meghosszabbítottam ezt a nyomoruságos életet, — valóban nyomoruságosat, — ezzel az annyira ingerlékeny testtel, hogy a legkisebb változás a legjobb állapotból a legrosszabba vethet! — Tűrelem! — Azt mondják, türejek; a türelmet kell most vezéremül választanom. Megtettem. — Remélem, tartós lesz az az elhatározásom, hogy ellenállok, amíg a kérlelhetetlen párkák jónak nem látják elvágni életem fonálát. Talán jobb lesz így, talán nem: eltökéltem magamat. — Már huszonnyolc esztendősen korban arra kényszerülni, hogy bölcs legyen az ember, nem könnyű dolog; még nehezebb ez mindenki másnál a művészeknek.

Istenség, te belelátsz a magasból szívem mélyébe, ismered szívemet, tudod, hogy emberszeretet és az a vágy lakik benne, hogy jót tegyek! Óh, emberek, ha valamikor olvassátok ezt, jusson eszetekbe, hogy igaztalanok voltatok hozzám; és a szerencsétlent vigasztalja meg az, hogy talál egy magához hasonló szerencsétlent, aki a természet minden akadályára ellenére megtett mindent, ami telt tőle, hogy a kiválasztott művészek és emberek sorába emelkedjék.

Ti pedig testvéreim, Károly és (János), mihelyt megmehalok, ha Schmidt professzor él még, kérjétek meg az én nevemben, hogy írja le betegségemet, és csatoljátok hozzá betegségem történetéhez ezt a levelet is, hogy a világ, amennyire lehetséges, legalább halálom után megbéküljön velem.

Együttal ti kettőtöket ismerlek el kis vagyonom — ha ugyan így nevezhető — örököseinek. Osztozzatok rajta testvériesen, legyetek egyetértők és támogassátok egymást. Ha, mit ellenem vétettetek, tudjátok, régóta megbocsátottam.

Neked, Károly öcsém, különösen köszönöm még azt a ragaszkodást, amelyet az utolsó időben irántam tanusítottál. Azt kívánom, hogy boldogabban és gondtalanabban élhessetek, mint én. Kössétek gyermekeitek lelkére az erényt: csak ez tehet boldoggá, nem a pénz. Tapasztalásból beszélek. Az erény tartotta bennem is a lelket nyomorúságomban; neki köszönhetem, épp úgy, mint művészetemnek, hogy nem öngyilkossággal fejeztem be életemet. — Isten veletek, és szeressétek egymást! — Köszönetemet küldöm minden barátomnak, különösen Lichnowski hercegnek és Schmidt professzornak. — Azt kívánom, hogy L. herceg hangszereit őrizze meg valamelyiketek. De ne civakodjatok egymással miattok. Ha jobbra használhatjátok fel őket, adjátok el. Boldog leszek, ha javatokra lehetek, még a siromban is!

Ha így lenne, örömmel sietek a halál elébe. — Ha előbb jön, mintsem módomban volt kifejezni minden művészi tehetségemet, szilárd elhatározásom ellenére, akkor korán érkezik a számomra, és azt óhajtanám, hogy késlekedjék. De akkor is belenyugszom, így is. Hiszen végtelen szenvedéstől vált meg. — Jöjj, amikor akarsz, bátran lépek elébed. — Isten veletek, és ne feledjétek el teljesen halálom után; megérdemlem, hogy gondoljatok rám; mert én gyakran gondoltam rátok, amíg éltem, hogy boldoggá tegyelek benneteket. Erre gondoljatok!

Ludvig van Beethoven.

Heiligenstadt, 1802 október 6.

Tesvéreimnek, Károlynak és (Jánosnak).
Halálom után olvassátok és hajtsátok végre.

Heiligenstadt, 1802 október 10. — Bucsuzom tőletek is, — még pedig bizony szomoruan. — Igen, az édes reménység, — amelyet elhoztam ide magammal, hogy meggyógyulok, legalább bizonyos mértékben, — elhagy immár

végkép. Mint ahogy az őszi lombok lehullanak és elhervadnak, így — éppen így száradt le ő is rólam. Alig hogy megjöttem, — el is megyek már. — A nagy bátorság is, — amely gyakran eltöltött a szép nyári napokban, — ez is oda van. — Óh, Gondviselés, — add meg nekem még egyszer az öröm-nek egyetlen tiszta napját! — Oly régóta idegen tőlem az igazi öröm mély visszhangja! — Óh! mikor — óh! mikor érezhetem majd újra, óh, Isten-ség! a természet és az emberek templomában? — Soha? — Nem! — Óh! Ez tulságosan kegyetlen sors volna!

Országos Széchényi Könyvtár

A MODERN KÖNYVTÁR EDDIG MEGJELENT SZÁMAI

1. Thomas Mann: A boldogság akarása (Novellák) Gömöri Jenő fordítása (Második Kiadás)
2. Pikler Gyula: A lelki élet alaptörvényei. Az eszmélet helye a természetben (Két alapvető tanulmány) (Második Kiadás)
3. Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panaszai (Magyar Költők I.) (Második Kiadás)
4. Frank Wedekind: Hóstenor. (Színmű) Bánóczy László fordítása
5. Schwarz Gusztáv: Jogi napikérdések
6. Szini Gyula: Stúdiumok (Az író önéletrajzával)
7. Nádal Pál: Bágyadt mosolygás (Tárcák)
8. Szini Gyula: Vándortáska (Az író Előszavával)
9. Henri Bergson: Bevezetés a metafizikába. Fogarasi Béla fordítása
10. Peterdi Andor: A sátor alatt (Magyar Költők II.)
- 11–12. Garvay Andor: Becstelen (Színmű) (Második Kiadás)
13. Biró Lajos: Kis drámák
14. Carducci: Költeményei. Zoltán Vilmos fordítása (Idegen Költők I.)
15. Hildebrand: A forma problémája a képzőművészetben. Wilde János fordítása
- 16–17. Nagypó: Mesék unokáimnak (Mese Könyvtár I.)
18. Szederkényi Anna: A kőfalon túl (Színmű)
- 19–20. Cholnoky Viktor: Beszélgetések (Tudományt népszerűsítő tárcák)
21. Maeterlinck: Szent Antal csodája. (Legenda) Cholnoky Viktor fordítása
22. Ego: Kleinmann Márta (Novellaciklus) (Az író önéletrajzával)
23. Révész Béla: A völgyben (Novellák)
- 24–25. Ibsen: Rosmersholm. (Színmű) Balogh Vilma fordítása. (A Modern Könyvtár „Teljes Magyar Ibsen”-sorozatának első kötete)
26. Csokonai Vitéz Mihály: A' özvegy Karnyóné. Gerson du Malheureux.
- 27–28. Garvay Andor: A pénz. Egy szoba-konyha (Két színmű)
- 29–30. Karin Michaelis: A veszedelmes életkor. Egy negyvenéves asszony naplója (Regény) Szederkényi Anna fordítása
- 31–32–33. Reinitz Béla: Dalok Ady Endre verseire (Új Dalsorozat)
34. Schnitzler: Mici grófnő (Színmű) Gömöri Jenő fordítása
35. (Dráma-ciklus I.):
Kapos Andor: A tanító
Horváth Ákos: Pompeji utolsó éje
- 36–37–38–39. Tolstoj: Az életről. Nagy Sándor fordítása
40. Nagy Sándor: Az élet művészetéről
- 41–42–43–44. Dosztojevszkij: A nagybácsi álma. (Regény) Szabó Endre fordítása
45. Biró Lajos: A sajtó (Korunk Mozgatói I.)
46. Ostwald: Nagy emberek. Fogarasi Béla fordítása
- 47–48. Schnitzler: Anatol. (Színmű) Biró Lajos és Gömöri Jenő fordítása. (Hugo von Hofmannsthal „Prológus”-ával, mely Kosztolányi Dezső fordítása)
49. Kaffka Margit: Csonka Regény és Novellák
50. Kóbor Tamás: Egyveleg (Novellák)
- 51–52. Lenkel Henrik és Szilágyi Géza: Májusi fagy (Színmű)

A MODERN KÖNYVTÁR EDDIG MEGJELENT SZÁMAI

53. Harnack: A szerzetesség (Ideáljai és története) Bencze János fordítása
54. Kosztolányi Dezső: Őszi koncert. Kártya. (Magyar Költők III.)
55. (Dráma-ciklus II.)
 Strindberg: Számum. Gömöri Jenő fordítása
 Hartleben: A Lori. Bálint Lajos fordítása
 Heijermans: Ahasvér. Katona Gábor fordítása
- 56—57. Bernstein: Utánam... (Színmű) Bíró Lajos fordítása
- 58—59. Marguerite Audoux: Marie Claire. (Regény) Kémeri Erzsébet fordítása
60. Révész Béla: A járva mögött (Novellák)
61. Kunfi Zsigmond: A másik út (Tanulmányok a szocializmus köréből)
- 62—63—64. Szabó Ervin: A tőke és a munka harca (Korunk Mozgatói II.)
65. Somlyó Zoltán: Az átkozott költő (Megbeszélések az istennel) Magyar Költők IV.) (A Költő Előszavával.)
- 66—67. Alice Hegan Rice: A bagdadi völégény (Színmű) Cholnoky Viktor fordítása
68. Wied: Circus mundi (Novellák) Zoltán Vilmos fordítása
69. Ritók Emma: Négyen a tűz körül (Novellák)
70. Bíró Lajos: A császár és más férfiak (Novellák)
- 71—72—73. Méray-Horváth Károly és a magyar politika (Politika és szociológia) Az Író Előszavával és a Szerkesztő Bevezetésével
74. Csáth Géza: Zeneszerző portrék
- 75—76. Bíró Lajos: Szolgák országa (Regény)
77. Nagy Lajos: Az asszony, a szeretője, meg a férje (Novellák)
78. Símándy Lajos: Az örök küzdelem (Színmű)
- 79—80—81. Tolstoj: A Kreutzer-szonáta (Regény) Somogyi Ede fordítása
- 82—83. Tolstoj: Az élő holttest (Dráma tizenkét képben) Pásztor Árpád fordítása
84. Schnitzler: Eleven órák. (Eleven órák. Irodalom.) (Két színmű) Harnos Ilona fordítása.
- 85—86—87—88. Neményi Bertalan: A magyar nép állapota és az amerikai kivándorlás. A Magyar Tudományos Akadémia által dícsérettel kitüntetett pályamű. (Korunk Mozgatói III.)
- 89—90. Anatole France: Epikuros kertje. Helvéth Géza fordítása
- 91—92. Balzac: Álarcos szerelem (Regény) Zoltán Vilmos fordítása
93. Hauptmann: Elga (Színmű) Német Andor fordítása
94. Alba Nevis új versei: Egy szerelmes lány könyvéből (Magyar Költők V.)
- 95—96—97. Kosztolányi Dezső: Bolondok (Novellák)
- 98—99. Maeterlinck: Aglavaine és Sélysette (Színmű) Bárdos Artur fordítása (Bárdos Artur Bevezetésével)
100. Romain Rolland: Beethoven élete (Nagy Emberek I.) Mikes Lajos fordítása
101. Papini: Válogatott elbeszélései Zambra Alajos fordítása (A szerzőnek válogatott elbeszélései magyar fordítása elé írott Bevezetésével)
- 102—103. Strindberg: Pajtások (Színmű) Harnos Ilona fordítása
- 104—105. Szilágyi Géza: Könyvek és emberek (Tanulmányok)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

1971 JUN

VI

OSZEK

Özgeçmiş, Söyleniş, Görsel